

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anahita Assadi

På (o)lika villkor

En feministisk analys av kvinnokroppens diskursiva
konstruktion i våldtäktsdomar

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Ulrika Andersson

Straffrätt

Termin 9

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
1 INLEDNING	5
1.1 Domen om kroppen	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Disposition	7
1.4 Teori	7
1.4.1 Teoretiska utgångspunkter	7
1.4.1.1 Ett feministiskt perspektiv på kroppen	7
1.4.1.2 Kroppspolitik	8
1.4.1.3 Juridik och politik	10
1.4.1.4 Diskursanalysens teoretiska grund	11
1.4.2 Tidigare forskning	11
1.4.2.1 Straffrätt och kön	11
1.5 Metod	12
1.5.1 Traditionell juridisk metod	12
1.5.2 Diskursanalytisk metod	13
1.6 Material och urval	16
1.7 Våldtäktsbrottet	17
1.7.1 Bakgrund	17
1.7.2 Ett kvinnoperspektiv?	19
2 ANALYS	21
2.1 Introduktion	21
2.2 En öppen kropp	21
2.2.1 Motstånd som villkor	21
2.2.2 Ansvar och skuld	23
2.2.3 Madonna eller hora?	25
2.2.4 Den stängda kroppen	28
2.3 Att vara kvinna är att vara kropp	29
2.3.1 En annan kropp	29
2.3.2 Ansvar och skuld	30
2.4 En (o)politisk kropp	32
2.4.1 Kvinnokroppen bakom den avkönade individen	32

3 AVSLUTNING	35
3.1 På (o)lika villkor	35
3.2 Naken?	35
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	37
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	39

Summary

(Un)equal terms: A feminist analysis of the construction of the female body in the legal handling of rape

The female body has often been considered a deviation from the human (male) body, and has therefore been used as an argument to legitimize women's subordination. In that sense the body seems politically loaded. Hence it is of interest to study how the female body is constructed in various social contexts. In this essay I want to link the legal handling of rape to feminist views of the body. When dealing with rape, the courts have to deal with questions regarding the body. My aim with this essay has been to bring the courts discursive constructions of the female body into full view. This has been done through a discourse analysis, in which I have studied rape cases from Svea hovrätt. When studying these cases I have been interested in speech concerning female bodies, since my ontological starting-points entail the view that speech constitutes matter and reality.

My analysis has made it clear that there is an apparent connection between "woman" and "body" in my empirical observations. The discourses of the courts constructed the female body as *sexually accessible* and open. Women were expected to counter-act in order to prevent assault. The physical integrity of women was conditioned by expectations of resistance. *Her body was made accessible to him* unless she actively opposed it. Thus, the courts place substantial *responsibility* on women to prevent assault from happening. She has to act to (at least temporarily) break her state of openness. The responsibility to understand his intentions, and for him to understand her intentions, is placed on the woman. If women fail to live up to this responsibility, that they are ascribed with reference to their bodies, they risk being blamed for what they did or did not do. The accessibility of the female body is consequently linked to notions of responsibility, which leads to the risk that the female body also be constructed as *guilty*.

Furthermore, the courts' speech regarding the female body constructed it as *deviant and problematic*. This discursive construction once again linked the female body to notions of responsibility and guilt. The connection made by the courts between "woman" and "body" implies a clear *objectification* of women. This was made evident as the courts reduced women by describing them on basis of appearance, and by categorizing women depending on their ability to adjust their behavior according to what was expected of them in regards to their bodies.

The qualities ascribed to the female body were used as arguments to emphasize the female body as deviant and problematic. On the other hand, the notions of the female body as a sexually accessible, potentially guilty, object was made legitimate with the argument that the female body was

deviant. This is a circular line of argument where the outcomes explain each other.

The courts discourses about the female body cause a tension between law and order and disorder. While women and men are formally seen as equals and legal entities, the courts' construction of the female body causes it to be seen as a sexual invitation *per se*. When it comes to rape the conflict is obvious; you can hardly be seen as a sexually accessible and guilty body and at the same time be perceived as raped. Still, women and men are officially seen as equals, bringing aspects of sex and body in secret. In a broader sense, inside the law and outside of it, the conflicts remain; is it possible to be a sexual object *and* a political subject all at once?

My essay brings a complex of problems into light, while making it apparent that the courts themselves have a part in creating a reality through a certain way of speaking about sex and bodies. If we believe that there is no true understanding of the female body, we have to *deconstruct* the term in order to bring the ways that the concept of the body is put together into light. In doing so, I have been able to reveal that the construction of the female body creates separate (legal) conditions for women and men.

Sammanfattning

”Kvinna” förbinds i vår världsbild med kroppslighet. Kvinnokroppen har ofta betraktats som en avvikelse från den naturliga mänskliga, (manliga) kroppen, och använts som ett argument för att legitimera kvinnors underordning. Kroppen kan därmed sägas bära en politisk innebörd, och det blir därför av intresse att studera hur kvinnokroppen konstrueras i olika samhälleliga kontexter. I den rättsliga hanteringen av våldtäkt blir kvinnokroppen ofrånkomligt central, och domstolarna tvingas att förhålla sig till den på något sätt. Med denna uppsats har jag velat koppla den straffrättsliga hanteringen av våldtäkt till de perspektiv på kroppen som uttrycks inom feministisk politisk teori. Mitt syfte har varit att analysera och dekonstruera domstolarnas diskursiva konstruktioner av kvinnokroppen. Syftet har uppfyllts genom en diskursanalys av våldtäktsdomar från Svea hovrätt. Jag har således varit intresserad av *hur domstolarna talar om kvinnors kroppar*, då jag utgår från att tal kan förstås konstituerande.

Min analys har synliggjort att de finns en påtaglig koppling mellan begreppen ”kvinna” och ”kropp” i materialet. I domstolarnas diskurser gjordes kvinnokroppen *sexuellt tillgänglig* och öppen. Domstolarnas förväntningar på kvinnor att agera för att motverka övergrepp, exempelvis genom fysiskt motstånd, villkorade den kroppsliga integriteten. *Hennes kropp gjordes tillgänglig för honom* så länge hon inte aktivt motsatte sig detta. Domstolarnas tal om kvinnokroppen placerar således en stor del av *ansvaret* för att förhindra övergrepp på kvinnan. Hon måste agera för att (tillfälligt) bryta sin tillgänglighet. Hon bär ansvaret för att förstå hans avsikter, och för att han förstår hennes. Om kvinnor inte lever upp till det ansvar som tillskrivs dem med hänvisning till deras kroppar, riskerar de att skuldbeläggas för vad de borde eller inte borde ha gjort. Kvinnokroppens tillgänglighet är alltså tydligt sammankopplad med föreställningar om ansvar som leder till att kvinnokroppen även riskerar att konstrueras som *skyldig*. Vidare konstruerade domstolarnas tal om kvinnokroppen densamma som avvikande och som ett problem, även denna konstruktion var kopplad till föreställningar om ansvar och skuld. Domstolarnas förkroppsligande av kvinnor innebär sammantaget en tydlig *objektifiering*. Denna kom till uttryck genom domstolarnas reducerande tal om kvinnor, exempelvis genom att beskriva kvinnor i termer av utseende och kläder, och genom att kategorisera kvinnor utifrån hur väl de anpassade sitt beteende efter vad som förväntades av dem med utgångspunkt i deras kroppar.

De egenskaper vilka tillskrevs kvinnokroppen användes för att beskriva kvinnokroppen som avvikande och som problematisk. Samtidigt legitimerades domstolarnas föreställningar om kvinnokroppen som ett sexuellt tillgänglig, potentiellt skyldigt, objekt i föreställningen om kvinnokroppen som avvikande. Ett cirkulärt resonemang, där de olika föreställningarna får förklara varandra.

Domstolarnas diskurser om kvinnokroppen orsakar en spänning mellan rättssäkerhet och osäkerhet, då kvinnor och män formellt sett ses som jämbördiga rättssubjekt men då domstolarnas konstruktioner av kvinnokroppen gör att densamma kan förstås som en sexuell *invit i sig*. När det gäller just våldtäktsbrottet är motsättningen uppenbar; det är svårt att betraktas som förkroppsligad, sexuellt tillgänglig och skyldig, *och* våldtagen. Kvinnor och mäns olika villkor framställs som lika, och aspekter som kön och kropp dras in i det fördolda. I ett bredare perspektiv, inom rätten och utanför, finns motsättningen kvar; är det möjligt att vara ett sexuell objekt *och* ett handlande subjekt med rättigheter och möjligheter på en och samma gång?

Om vi utgår från att det inte finns någon enda sann representation av kvinnokroppen, måste vi *dekonstruera och problematisera "kvinnokroppen"* för att synliggöra begreppets komposition. Genom ett ifrågasättande av hur "kvinnokroppen" konstrueras i mitt material, har jag kunnat visa hur användandet av begreppet genom olika diskurser skapar olika (rättsliga) villkor för kvinnor och män. Bilden av kvinnor och män som jämlika medborgare och rättsliga subjekt med lika villkor och rättigheter framstår som en illusion.

1 Inledning

1.1 Domen om kroppen

Våldtäkt är ett brott riktat mot kroppen. Kroppen är offret. Kroppen drabbas. Därför har den vitt skilda sociala betydelse som mäns respektive kvinnors kroppar har i vår kultur stor betydelse för vad våldtäkt blir i vårt samhälle.¹

Citatet ovan är hämtat ur Katrine Kielos bok *Våldtäkt och romantik*. Kielos illustrerar här den ofrånkomliga brännpunkt som (kvinno-)kroppen utgör när vi talar om våldtäkt. Jag menar förvisso att det kan diskuteras huruvida våldtäkt är ett brott riktat enbart mot kroppen. Kanske är våldtäkt även en manifestation av makt och en resurs i upprätthållandet av en ojämlik ordning. Men den enskilda våldtäkten utförs alltid på en kropp, mot en kropp. Nästan alltid en kvinnokropp. I våldtäkten är kvinnokroppen oundvikligt central och i den rättsliga hanteringen av våldtäkt blir det nödvändigt för domstolarna att förhålla sig till densamma. En dom som rör våldtäkt är direkt eller indirekt *en dom som rör kroppen*.

Kvinnokroppen har ofta betraktats som en avvikelse från den naturliga, mänskliga (manliga) kroppen. Kroppsliga skillnader har kommit att legitimera samhällsligt deltagande på olika villkor. Medborgarskapet är ursprungligen ett manligt privilegium kopplat till mäns aktivitet i den offentliga sfären, som soldater och löntagare. När medborgarskapet utsträcktes även till kvinnor var det ofta i rollen som mödrar, alltså genom aktivitet i vad som ofta beskrivs som den privata sfären.² Politiskt deltagande för män och kvinnor vilar på föreställningar om olika kroppsliga innebörder, och medför således olika möjligheter till politiska anspråk. Hur kvinnokroppen konstrueras i olika sammanhang har därmed fått påtagliga konsekvenser för kvinnors valmöjligheter och handlingsutrymmen.

Kroppen är politisk, det är statsvetaren Maud Eduards budskap i boken *Kroppspolitik*. Där visar hon hur kvinnors kroppar har hanterats, använts och förhandlats inom ramen för den nationella politiken i Sverige. Enligt Eduards fylls kvinnokroppen med symbolisk innebörd och tillskrivs kulturellt värde, samtidigt som den utsätts för marginalisering, övergrepp och våld.³ Ändå tenderar kvinnokroppen att betraktas som någonting som bara är, någonting som existerar bortom politik och makt och Eduards menar därför att kvinnokroppen kan sägas dölja det politiska.⁴ ”[M]änniska och man tenderar att smälta samman, medan kvinnan förknippas med kön, kropp och sexualitet”.⁵ Kvinnokroppen är föremål för omfattande

¹ Kielos, Katrine, s. 87

² Waylen, Georgina, s. 14, Eduards, Maud, s. 250-251

³ Eduards, s. 14-15

⁴ Ibid., s. 15-16

⁵ Ibid., s. 17

meningsskapande, varför det är av stort intresse att undersöka hur just kvinnokroppen konstrueras i olika kontexter.

Statens hantering av våldtäkt, i förlängningen den straffrättsliga hanteringen av våldtäkt, är en kontext i vilken kvinnokroppen möter offentlig politik, lagstiftning. Våldtäkten i sig kan också förstås som en politisk handling kopplad till makt.⁶ *Den våldtagna kroppen är politisk*, och därför menar jag, är det angeläget att koppla den straffrättsliga hanteringen av våldtäkt till politik och kön. Mer specifikt till de perspektiv på kroppen som uttrycks inom feministisk politisk teori. Jag menar att *hur* domstolarna förhåller sig till kvinnors kroppar i hanteringen av våldtäkt får konsekvenser för hur kvinnokroppen konstrueras i samhället i stort. Juridisk praktik kan inte förstås isolerad från andra samhällsperspektiv. Tvärtom är juridik en del av, och måste förstås i, en större samhällelig kontext. Jag vill bidra till att lyfta det täcke av objektivitet under vilket juridiken lagt sig till rätta. Först då kan en vidare innebörd av domstolarnas resonemang synliggöras. Först då blir det tydligt att när domstolar talar om våldtäkt, talar de också om exempelvis kön och kropp, om vem som har makt och vem som är utan, om vem som görs till subjekt och vem som därför blir till objekt.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats syftar till att utifrån feministisk politisk teori analysera hur kvinnokroppen konstrueras i den straffrättsliga hanteringen av våldtäkt. Jag kommer emellanåt att uttala mig även om hur den manliga kroppen konstrueras i materialet. Detta sker när kvinnokroppen tydligt konstrueras i motsats till, och därmed utifrån, manskroppen. Således syftar även dessa resonemang till att besvara frågor om hur kvinnokroppen konstrueras i mitt material.

En utgångspunkt för uppsatsen är att de föreställningar vilka går att utläsa i domar gällande våldtäkt inte objektivt återberättar, utan istället konstruerar kvinnokroppen.⁷ Jag undersöker därför vilka föreställningar om kvinnors kroppar som direkt eller indirekt uttrycks i domarna. För att kunna utläsa vilka dessa föreställningar är, och således hur domstolarna konstruerar kvinnokroppen, kommer jag att närma mig materialet utifrån följande frågeställning:

Vilka föreställningar om kvinnors kroppar kommer till uttryck i materialet?

Utifrån min frågeställning kommer jag att analysera konstruktionen av kvinnokroppen i mitt material, samt diskutera hur denna sker och vilka konsekvenser den kan tänkas få för kvinnor i en rättslig och samhällelig kontext.

⁶ Jämför exempelvis Maria Wendts diskussion om kopplingen mellan makt och sexualitet i ett patriarkat., s. 25-29,

⁷ Jämför Andersson, Ulrika, s. 15-16, Bergström, Göran och Boréus, Kristina, s. 306

1.3 Disposition

Uppsatsen är indelad i tre delar: inledning, analys och avslutning. Inledningen innehåller problemformulering, syfte och frågeställningar, redogörelse för teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning, samt för metod och material. Analysen är uppdelad i tre kapitel: *En öppen kropp*; *Att vara kvinna är att vara kropp* och *En (o)politisk kropp*. I den tredje och avslutande delen sammanfattar jag analysen och diskuterar vilka problem och konsekvenser mina slutsatser kan innebära.

1.4 Teori

1.4.1 Teoretiska utgångspunkter

1.4.1.1 Ett feministiskt perspektiv på kroppen

Uppsatsen utgår från ett feministiskt perspektiv, således ett perspektiv som synliggör och problematiserar kön. Min analytiska fokus är främst föreställningar om kvinnors kroppar i mitt material. Kroppar kan tillskrivas kön men även, vilket Eduards lyfter fram, andra identiteter och attribut som etnicitet och klass, ålder och utseende.⁸ Jag sammankopplar i min analys kropp till kön och kommer inte att diskutera exempelvis etnicitet och klass. Min utgångspunkt är att kön *görs* i någon mån. Jag ser inte kön som någonting statiskt och determinerat, utan som en social konstruktion vilken påverkas av omgivningen.⁹ Vårt tal om kön kan således förstås konstruera kön. Kroppen är en del i denna konstruktion. Juristen Ulrika Andersson lyfter fram hur konstruktioner av kön påverkas av språk. Andersson hänvisar till litteraturvetaren Judith Butler som menar att det inte finns något självklart givet, av språket opåverkat kön. På motsvarande sätt finns inte heller någon given kropp.¹⁰ Jag menar i linje med Anderssons och Butlers resonemang att vi när vi talar om kroppar konstruerar dem, ger dem innebörd och mening.

En utgångspunkt för denna uppsats är att det finns en maktordning mellan könen i vilken män överordnas kvinnor. Våldtäkt kan förstås som ett uttryck för och ett upprätthållande av denna maktordning.¹¹ Jag menar att även konstruktionen av kvinnokroppen måste förstås mot bakgrund av maktordningen mellan könen. Eduards hävdar, med referens till statsvetaren Cecilia Åse, att kvinnors underordning gestaltas i deras kroppar, vilka i sin tur får bekräfta och legitimera könsmaktordningen. Kvinnor riskerar ständigt att göras till objekt med hänvisning till sina kroppar.¹² Eduards lyfter även fram litteraturvetaren Toril Moi som med referens till filosofen

⁸ Eduards, s. 14-15

⁹ Andersson, s. 26, Hirdman, Yvonne, s. 212, Wendt, s. 25

¹⁰ Andersson, s. 26

¹¹ Wendt, s. 23

¹² Eduards, s. 16

Simone de Beauvoir menar att kvinnor vacklar mellan att uppfattas som människor eller kvinnor, då de kan inte vara båda samtidigt.¹³ Jag ansluter mig till samtliga resonemang och även till statsvetaren Maria Wendt som menar att maktordningen mellan könen kan ses som föränderlig, en process vilken hela tiden konstruerar och rekonstruerar förhållandet mellan könen.¹⁴ Wendt undersöker i sin avhandling *Rädslans politik* hur mäns våld mot kvinnor hanteras i det svenska politiska systemet. I problemområdet våld mot kvinnor innefattar hon två frågor; kvinnomisshandel och våldtäkt.¹⁵ Hon kopplar objektifieringen och sexualiseringen av kvinnors kroppar till det våld kvinnor utsätts för: "Genom att kvinnor görs till ting, blir de också möjliga att (mer legitimt) bruka och kränka".¹⁶ Mot bakgrund av ovanstående blir konstruktionen av kroppen en del i den ständigt pågående konstruktionen av kön.

Wendt och Åse lyfter i *Politikens paradoxer* fram att det i västerländsk historia har funnits två skilda sätt att se på kroppen. Med referens till den amerikanske historikern Thomas Laqueur beskriver de dessa två modeller; enkönsmodellen och tvåkönsmodellen.¹⁷ Enkönsmodellen bygger på tanken att det bara finns ett kön, det manliga. Kvinnans kropp och kön är enbart ofullkomliga kopior av mannens kropp och kön. Kvinnans vagina kan i denna förståelse ses som inre penis och klitoris kan ses som en ofullständig penis. I den moderna tvåkönsmodellen betraktas könsskillnaden som absolut. Wendt och Åse pekar dock på att båda dessa modeller utgår från mannen, den manliga kroppen är den självklara utgångspunkten.¹⁸

Kvinnokroppen formeras ständigt som den avvikande och specifika, i motsats till den generella. Genom att mannen, både teoretiskt och empiriskt, lagt beslag på "människan" är det kvinnan som måste specificeras.¹⁹

Kvinnokroppen har en historia av att användas som ett argument för kvinnors underordning. Vi kan därför ana en politisk agenda i vetenskapliga fakta eller självklara sanningar om kvinnokroppen. Att synliggöra hur kvinnokroppen konstrueras i olika kontexter kan bidra till att blottlägga en sådan dold agenda.

1.4.1.2 Kroppspolitik²⁰

Eduards lyfter fram begreppet *kroppspolitik* och menar att det är en relativt oetablerad term i det svenska språket. Kroppen och kroppars betydelse omgärdas av en tystnad i den offentliga debatten och även om enstaka frågor

¹³ Eduards, s. 16

¹⁴ Wendt, s. 17

¹⁵ Ibid., s. 16

¹⁶ Ibid., s. 32

¹⁷ Wendt, Maria och Åse, Cecilia, s. 15

¹⁸ Ibid., s. 15-17

¹⁹ Ibid., s. 17

²⁰ Rubriken är inspirerad av Eduards bok med samma titel. Enligt Eduards används termen ofta för frågor kring sexualitet, reproduktion och moderskap. Frågor som har betraktats som privata och som kvinnorörelsen har strävat efter att göra politiska. Se Eduards not 6, kap. 1.

kan röra kroppslighet tycks det inte påverka politiken i stort.²¹ Kvinnors möjligheter till politiskt deltagande påverkas dock i betydande utsträckning av hur deras kroppar produceras i olika kontexter. Med Eduards formulering:

[K]vinnors demokratiska handlingsutrymme begränsas av att de tvingas leva sina vardagliga, materiella liv i *spänningsfältet* mellan en starkt positivt symbolladdad kropp och synen på kroppen som tillgänglig i olika bemärkelser, inte minst sexuellt.²²

Kvinnor måste outhärligt förhålla sig till dessa olika framställningar av kvinnokroppen, inte minst menar Eduards ”för att de också skär rakt igenom vars och ens kropp”.²³

I föregående avsnitt diskuterades hur kvinnor förkroppsligas och därmed också objektifieras. ”Kvinna” likställs med kropp snarare än människa. Något tillspetsat skulle kunna sägas att existensen som fullvärdig människa (och medborgare) då finns *bortom kvinnokroppen*. Eduards uttrycker detta som att kvinnan, om hon vill betraktas som människa måste ”förneka sin kropp, symbolen för passivitet och tillgänglighet”.²⁴ Kvinnokroppen blir en avvikelse (från den manliga kroppen) och därmed ett problem som måste regleras politiskt för att kvinnor ska kunna delta politiskt i samhället.²⁵ Det finns följaktligen en motsättning mellan kvinnokroppen och den politiska kroppen. Emellertid lever vi i Sverige under föreställningen att alla medborgare är medborgerliga subjekt. Bilden av kvinnor som förkroppsligade och sexualiserade objekt passar inte in det demokratiska projektet Sverige. Denna paradox lyfts fram av Wendt, som menar att kvinnor både betraktas som medborgerliga subjekt och som sexualiserade objekt. Detta är ett förhållande som enligt Wendt måste döljas för att det demokratiska projektet ska framstå som legitimt.²⁶ Eller med Eduards formulering, med referens till Toril Moi och Simone de Beauvoir, ”här finns en principiell konflikt mellan människan/individ/medborgaren (utan kropp) och kvinnan (med tillgänglig kropp)”.²⁷

I dessa kroppspolitiska processer försvinner eller motverkas kvinnor som politiska kroppar eller politiska subjekt.²⁸ Istället blir kvinnors kroppar till just *kvinnokroppar* och fylls med innebörd som gör dem avvikande och problematiska. Eduards menar att när kvinnokroppen görs till problem rättfärdigas en reglerande kroppspolitik, likt en ond cirkel.²⁹ Jag vill synliggöra hur kvinnokroppen produceras i mitt material för att sätta ord på och avtäcka det som annars ofta osynliggörs och skyls över.

²¹ Eduards, s. 15

²² Ibid., s. 22-23

²³ Ibid., s. 23

²⁴ Ibid., s. 17

²⁵ Ibid.

²⁶ Wendt, s. 208

²⁷ Eduards, s. 19

²⁸ Uttrycket ”kroppspolitiska processer” är lånat av Eduards, se exempelvis s. 15

²⁹ Eduards, s. 19

1.4.1.3 Juridik och politik

Juristen Monica Burman diskuterar i sin avhandling *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor* om förhållandet mellan juridik och politik produceras som en fråga om gränser eller samband.³⁰ Burman låter olika tänkare komma till tals och presenterar ingen klar slutsats. Snarare konstateras att juridik och politik i vissa sammanhang ses som samverkande, och i andra sammanhang förstås som två skilda världar.³¹ Dock ser jag det som att tanken om en vilja hos jurister att producera en stängd juridisk sfär tydligt kommer till uttryck i diskussionen. Det som ryms inom denna juridiska sfär bär en objektiv prägel och låter sig inte påverkas av allmänpolitiska värderingar. Som exempel på en sådan ståndpunkt lyfter Burman avseende straffrätten, med referens till Ulrika Andersson, fram att hänsynstaganden som ligger utanför den juridiska doktrinen fält utesluts i den straffrättsliga diskursen genom att inte göras relevanta för straffrätten.³² Burman hävdar att föreställningen om en juridisk objektiv sfär bidrar till att producera ojämslälldhet och att de formellt könsneutrala lagarna reproducerar en icke jämställd praktik, "[i] stället för att producera jämställdhet bidrar juridiken i många fall till att diskriminera kvinnor".³³ Vidare menar Burman att argument som hävdar vikten av att anlägga könsperspektiv på juridiken ses som irrelevanta med hänvisning till att rätten är formellt könsneutral.³⁴

Det framgår av min problemformulering att jag vill lyfta vad som skulle kunna betraktas som helt juridiska överväganden, för att problematisera dessa utifrån ett kritiskt perspektiv. Min uppsats placerar juridiskt material i en större samhällelig kontext. En utgångspunkt för uppsatsen är att varken lagstiftning, förarbeten, praxis eller doktrin kan förstås utgöra objektiva sanningar. De formas av tidsanda och politiska vindar. De formas genom vårt tal, hur vi talar och vad som är möjligt att säga. Utifrån ett feministiskt perspektiv på rätten kan exempelvis lyftas fram att kvinnor i början av 1900-talet ännu inte hade rätt att rösta, att våldtäkt inom äktenskapet inte kriminaliserades förrän på 1960-talet och att kvinnans beteende och relation till gärningspersonen blev irrelevant i våldtäktsbedömningen först på 1980-talet.³⁵ Alltså, för att synliggöra ett subjektivt drag hos vår rättsordning: *den föddes, och existerar ännu, i ett patriarkat*. Wendt och Åse skriver att "[m]ed sitt sexistiska förflutna är det inte så underligt att det demokratiska systemet än idag både är utformat av män och styrt av män".³⁶

Jag menar i enlighet med resonemangen ovan att juridikens ansats till objektivitet och avgränsning är illusorisk, och att det därför är ointressant att studera våldtäktsdomar som produkter av uteslutande juridiska överväganden.

³⁰ Burman, Monica, s. 218

³¹ Ibid., s. 223

³² Ibid., s. 222

³³ Ibid., s. 30

³⁴ Ibid.

³⁵ Wendt och Åse, s. 51, Prop. 1983/84:105, s. 16

³⁶ Wendt och Åse, s. 51

1.4.1.4 Diskursanalysens teoretiska grund

Jag använder mig av en diskursanalytisk metod. I diskursanalysen är teori och metod förenade. Vissa grundläggande teoretiska premisser är således givna redan vid valet av metod.³⁷ Diskursanalysen utgår från en socialkonstruktivistisk syn på språk och verklighet. Förenklat kan sägas att språk och verklighet enligt denna förståelse inte går att separera. Statsvetarna Göran Bergström och Kristina Boréus uttrycker det i *Textens mening och makt* så att "[v]i inte på ett meningsfullt sätt kan tala om en verklighet utan att språket fungerar som en sorts konstruerande lins".³⁸ Verkligheten konstrueras genom språket då språket är en nödvändig grund för såväl våra tankar som våra handlingar.³⁹

Våra bilder av världen är således produkter av vår konstruktion av världen. Det finns ingen objektiv sanning och inte heller någon självklar kunskap. I en bestämd världsbild blir vissa former av handling naturliga medan andra blir otänkbara, och vår uppfattning om vad vi vet och vad som är sant påverkas därefter.⁴⁰ Jag kommer inte att se mitt material som beskrivningar av rådande förhållanden och existerande problem utan snarare som diskurser i vilka kvinnokroppen konstrueras.

1.4.2 Tidigare forskning

1.4.2.1 Straffrätt och kön

Juristen Catharine MacKinnon studerar i sin forskning lagstiftning utifrån ett feministiskt perspektiv. MacKinnon beskriver lagen som bekönad och som manlig; skapad av män för män och anpassad till en verklighet sedd ur ett manligt perspektiv.⁴¹ Detta manliga perspektiv formuleras som den objektiva utgångspunkten och status quo. Lagen blir härmed legitim och social dominans osynliggörs.⁴² Jag utgår i denna uppsats från att lagen kan förstås som manlig.

I sin avhandling *Hans (ord) eller hennes* analyserar Andersson hur rättsskyddsobjektet hanteras och konstrueras i den straffrättsliga hanteringen av sexuella övergrepp. Andersson beskriver straffrätten som i grunden bekönad. Hon pekar på att den dominerande straffrättsteoretiska utgångspunkten har varit att garantera rättssäkerheten för dem som står anklagande för brott, de flesta män. Därtill är det i huvudsak män som utvecklats den straffrätt vi har idag.⁴³ Andersson menar att samtidigt som utgångspunkten för den straffrättsliga hanteringen är ett könsneutralt rättsskydd, producerar diskurserna ett i huvudsak kvinnligt

³⁷ Winther Jörgensen, Marianne och Phillips, Louise, s. 10-11

³⁸ Bergström och Boréus, s. 22

³⁹ Ibid., s. 326-327

⁴⁰ Winther Jörgensen och Phillips, s. 11-12

⁴¹ MacKinnon, Catharine, (2005), s. 32

⁴² MacKinnon, (1989), s. 237

⁴³ Andersson, s. 14-17

rättsskyddssubjekt.⁴⁴ Andersson utgår i sin analys från ett könsperspektiv och menar att kön i samband med sexualbrott sammankopplas med kropp och sexualitet.⁴⁵ Jag ansluter mig till Anderssons resonemang och menar att kön tydligt kopplas till kropp i samband med våldtäkt.

Då min uppsats utifrån feministisk politisk teori särskilt problematiserar hur *kvinnokroppen konstrueras* i domar gällande våldtäkt, skiljer den sig i viss mån från tidigare straffrättslig forskning och bidrar därmed till att bredda diskussionen. Det är inte ovanligt att statsvetenskapliga studier utförs på vad som kan betraktas som rättsligt material, exempelvis förarbeten. Jag läser mitt material som jurist, men också som statsvetare och menar att det är värdefullt att även jurister studerar juridiskt material utifrån andra perspektiv än juridiska. Poängteras bör också att material som av jurister förstås som rättsligt ur ett bredare perspektiv även kan förstås som exempelvis politiskt.

1.5 Metod

1.5.1 Traditionell juridisk metod

Rättsligt material hanteras ofta genom tillämpning av traditionell juridisk metod.⁴⁶ Metoden innebär att forskaren studerar rättskällor enligt rättskälleläran för att fastställa de lege lata, gällande rätt.⁴⁷ Andersson konstaterar i sin avhandling att den juridiska metoden sällan beskrivs utförligt då det inom rättsvetenskaplig forskning inte anses nödvändigt att ta upp metodfrågor, ”[en] god rättsvetare förväntas intuitivt ha insikt på detta område”.⁴⁸ Den traditionella juridiska metoden tillåter inte att forskaren intar en kritisk position i förhållande till materialet, då frågor om material och förhållningssätt till materialet i stort är avgjorda redan vid val av metod. En konsekvens av att inte problematisera metodfrågan i större utsträckning är begränsade möjligheter till bredd inom forskningen. Exempelvis blir tvärvetenskapliga studier svåra att genomföra med utgångspunkt i rättsvetenskapens diffusa syn på forskningsmetod.

Den traditionella juridiska metoden är otillräcklig för att uppfylla mitt syfte. Jag har istället valt att använda mig av en diskursanalytisk metod för vilken jag redogör i nästa avsnitt. Dock använder jag mig av vad som kan kallas traditionell juridisk metod i avsnitt *Våldtäktsbrottet* där jag beskriver våldtäktsbestämmelsens bakgrund med utgångspunkt i förarbeten och

⁴⁴ Andersson, s. 261

⁴⁵ Ibid., s. 22

⁴⁶ Även kallad sedvanlig juridisk metod eller rättsdogmatisk metod.

⁴⁷ Bert Lehrberg beskriver i *Praktisk juridisk metod* rättskälleläran som ”konsten att precisera innebörd hos rekvisiten i en rättsregel mot bakgrund av rättskällorna”. Andersson konstaterar emellertid att det råder delade meningar om vilka rättskällor som ingår i den svenska rättskälleläran. Lehrberg, s. 89, Andersson, not 106, s. 38

⁴⁸ Andersson, s. 38-39

lagtext. Även detta avsnitt ska emellertid förstås mot bakgrund av mitt feministiska perspektiv.

1.5.2 Diskursanalytisk metod

Jag har valt att göra en diskursanalys av rättsliga dokument, mer specifikt av domar gällande våldtäkt. Som ovan beskrivits i avsnitt 1.4.1.4 om diskursanalysens teoretiska grund, bygger diskursanalysen på tanken att vi med hjälp av språket skapar representationer av verkligheten. Vi förstår världen genom den världsbild vi formulerar. Marianne Winther Jörgensen och Louise Phillips understryker i sin bok *Diskursanalys som teori och metod* att detta inte innebär att det inte finns någon materiell verklighet. Den fysiska världen finns, men får endast betydelse genom diskurs.⁴⁹ En materiell händelse som den jordbävning som drabbade Kina i maj 2008 ger upphov till olika diskurser då den uppfattas olika av olika människor. Jordbävningen ges olika mening i olika diskurser. En del ser den som en geologisk process och skulle då bygga på en geologisk diskurs medan andra kan se den exempelvis som ett uttryck för Guds vrede och således skapa en religionsbetonad diskurs. Jordbävningen förstås olika beroende på hur vi talar om den, olika diskurser ger upphov till olika uppfattningar om verkligheten. De olika diskurserna påvisar olika handlingar som rimliga och väsentliga, och den diskursiva förståelsen får med detta sociala konsekvenser.⁵⁰ Diskurserna avgör således vilka tankar och handlingar som blir möjliga.

I domar rörande våldtäkt skapas på motsvarande sätt diskurser. I dessa kontexter ges kroppen viss innebörd och i syfte att finna diskurser om kvinnokroppen läser jag domarna *i sig*.⁵¹ Jag uttalar mig i viss mån även om hur (män och) manskroppen konstrueras. Så sker när kvinnokroppen tydligt konstrueras i motsats till, och således utifrån, hur män/manlighet konstrueras. Jag använder mig i analysen av kategorierna kvinnor och män, vilket kan ses som problematiskt då dikotomin kvinnligt/manligt därigenom möjligen upprätthålls och kategorin "kvinnor" till exempel framställs som homogen och universell. De målsägande var uteslutande kvinnor och de tilltalade var uteslutande män i materialet, och jag utgår således från kategorier som formuleras i diskurserna om kvinnokroppen.⁵² Min förhoppning är att en problematisering av dessa diskursivt skapade kategorier inte reproducerar desamma, utan istället kan bidra till att avnaturalisera dem. Mina avgränsningar innebär att jag enbart fokuserar kön och inte exempelvis etnicitet eller sexuell läggning.

⁴⁹ Winther Jörgensen och Phillips, s. 15, Bergström och Boréus, s. 327

⁵⁰ Jämför resonemang i Winther Jörgensen och Phillips, s. 15-16

⁵¹ Jämför Andersson, s. 44

⁵² Detta även i enlighet med mitt feministiska perspektiv. Jag menar att kvinnor blir våldtagna i egenskap av att vara just kvinnor. Våldtäkt bör ses som ett uttryck för, och ett upprätthållande av, en ojämlig maktfördelning. (Jämför Wendt, s. 23). Även lagstiftaren utgår från att det oftast är män som våldtar kvinnor. (Jämför exempelvis Prop. 1983/84:105, s. 21 och 24, SOU 2001:14, s. 120 och s. 125)

Diskursanalytiska metoder bygger på tanken att subjekt skapas i olika diskurser. Med Anderssons formulering: [Det handlar inte] om ett levande, fysiskt subjekt, utan ett subjekt som endast "finns" i diskursen.⁵³ Domstolarna kan alltså förstås konstruera subjektpositionen "kvinna" diskursivt i sina domar. Jag menar att kvinnokroppens diskursiva konstruktion hänger samman med det diskursiva subjektet "kvinna" i mitt material. Subjektet "kvinna", och i förlängningen också "kroppen", kan därmed sägas skapas och ges innebörd och mening i domarna.⁵⁴

Det finns olika diskursanalytiska inriktningar och Winther Jörgensen och Phillips rekommenderar forskaren att kombinera element från olika angreppssätt i sin egen diskursanalytiska ram i ett specifikt projekt.⁵⁵ Min diskursanalytiska metod är till viss del inspirerad av språkvetaren Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. Jag har även inspirerats av Butlers dekonstruktion av kvinnokroppen. Fairclough definierar diskurs som språkbruk som social praktik. Därtill definierar han bruket av "en diskurs" som "ett sätt att tala som ger betydelse åt upplevelser utifrån ett bestämt perspektiv".⁵⁶ Således en bestämd diskurs som går att skilja från andra diskurser, exempelvis en feministisk diskurs eller en nyliberal diskurs. Denna uppsats kan betraktas som ett exempel på en feministisk diskurs. Fairclough beskriver varje fall av språkbruk som en kommunikativ händelse.⁵⁷ En kommunikativ händelse kan exempelvis vara domskälen i ett rättsfall.⁵⁸ Följaktligen kan varje dom i mitt material förstås som en kommunikativ händelse. Det är hur dessa kommunikativa händelser, dessa språkbruk, konstituerar en verklighet och konstruerar kvinnokroppen i denna verklighet som är av intresse för mig i min analys.

Kritisk diskursanalys gör inte anspråk på att vara politiskt neutral, tvärtom kan den med Winther Jörgensen och Phillips ord förstås som "ett kritiskt angreppssätt som är politiskt engagerat i social förändring".⁵⁹ Diskurser kan förstås upprätthålla rådande maktstrukturer.⁶⁰ Kritisk diskursanalys betonar hur diskursiva praktiker medverkar till att skapa och reproducera ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper, exempelvis mellan kvinnor och män. De kritiska elementen i kritisk diskursanalys är syftet att kartlägga den diskursiva praktikens roll i upprätthållandet av den sociala värld som innebär ojämlika maktförhållanden. Denna hållning ligger i linje med min analys då utgångspunkten för uppsatsen är feministisk, och därmed rymmer en kritik mot maktordningen mellan könen samt en strävan att påverka densamma. Jag vill dock betona vikten av att forskaren förhåller sig kritisk till sin egen position inom en större diskurs och reflekterar över spänningen

⁵³ Andersson, s. 36

⁵⁴ Jämför Bergström och Boréus, s. 310

⁵⁵ Winther Jörgensen och Phillips, s. 14

⁵⁶ Ibid., s. 72

⁵⁷ Ibid., s. 72-74

⁵⁸ Burman, s. 45

⁵⁹ Ibid., s. 70

⁶⁰ Bergström och Boréus, s. 311 och 321

mellan möjligheten att använda sig av diskurser och hur forskarens egna analyser formas av diskurser.⁶¹

Butler diskuterar en *dekonstruktion* av begreppet ”kropp”, mer specifikt begreppet ”kvinnokropp”. Butler menar att talet om kvinnan låser kvinnor vid underordnade positioner och att begrepp som ”kropp” och ”kvinnokropp” måste dekonstrueras för att vi ska kunna börja hantera de begränsande innebörder som ofta får fylla dessa begrepp. På så vis kan innebörden av exempelvis ”kvinnokropp” öppnas upp och bli föremål för nya meningsskapande processer.⁶² Dekonstruktionen syftar inte till att göra sig av med begreppet som sådant. Syftet är istället att synliggöra att ”kropp” i sig inte har några inneboende eller essentiella egenskaper, utan att det centrala är hur det fysiska begripliggörs i våra konstruktioner av verklighet.⁶³ Med Butlers formulering:

To deconstruct the concept of matter or that of bodies is not to negate or refuse either term. To deconstruct these terms means, rather, to continue to use them, to repeat them, to repeat them subversively and to displace them from the contexts in which they have been deployed as instruments of oppressive power.⁶⁴

Jag kommer i min analys att försöka dekonstruera kvinnokroppen i mitt material.

Andersson använder sig i sin avhandling av en diskursanalytisk metod för att analysera rättsliga dokument. Andersson beskriver det förenklat som att hon går bakom texternas yta och analyserar de rättsliga dokumenten i sig. Fokus för undersökningarna är de underliggande föreställningarna om rättsskyddsobjektets kön, kropp och sexualitet.⁶⁵ Andersson menar vidare att dessa föreställningar *producerar* rättsskyddsobjektets kön, kropp och sexualitet.⁶⁶ Jag kommer på samma sätt att söka analysera och jämföra underliggande föreställningar om kvinnors kroppar i mitt material. Vidare ansluter jag mig till Burman som beskriver rätten som ett öppet fenomen där begrepp och subjekt konstrueras även av andra sociala diskurser samtidigt som rätten ses som en social diskurs som bidrar till konstruktionen av sociala fenomen. De straffrättsliga diskurserna existerar inte i ett tomrum, de är tvärtom kopplade till andra sociala praktiker och dess diskurser.⁶⁷ ”En dominerande rättslig diskurs är ett kraftfullt verktyg för att tysta andra diskurser”.⁶⁸

Uppsatsen utgår från ett feministiskt perspektiv och min analysram kommer givetvis att styra mina slutsatser. Jag kommer att argumentera för att de

⁶¹ Bacchi, Carol, s. 207

⁶² Butler, Judith, s. 16-17

⁶³ Ibid., s. 17

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Andersson, s. 38-41

⁶⁶ Ibid., s. 15-16

⁶⁷ Burman, s. 44

⁶⁸ Ibid., s. 45

slutsatser vilka går att dra av min analys är ett uttryck för praktiker i vårt samhälle och att min studie i denna aspekt exemplifierar något större. Jag söker betydelse i mindre såväl som större ting, och strävar efter att finna innebörd även i vad som förefaller vara en liten sak.⁶⁹ Genom hela uppsatsen eftersträvas genomskinlighet och tydlighet, varför min metod, mitt material och urval av material samt mina teoretiska utgångspunkter beskrivs så utförligt som uppsatsens omfattning tillåter.

1.6 Material och urval

Mitt material utgörs av alla domar från Svea hovrätt som under rubriken ”Saken” i hovrättsarkivets register, har listats som ”grov våldtäkt”, ”våldtäkt”, ”våldtäkt m.m.” eller ”försök till våldtäkt”. Detta under tidsperioden från och med den första januari 2008 till och med den sista april 2008. Eventuella domar där våldtäkt varit en av åtalpunkterna men detta inte har framgått i hovrättsarkivets register, har således inte studerats. Jag har läst domarna i dess helhet, såväl övre som undre instans. Totalt rör det sig om 52 domar. Vad gäller domar med flera åtalpunkter har jag enbart analyserat domen i den del den är relevant för min uppsats. Jag har således i domar som exempelvis rör både våldtäkt och grov kvinnofridskränkning läst hela domen men endast analyserat de delar som rör våldtäkt.

Valet att studera domar från just Svea hovrätt under tidsperioden 2008-01-01 – 2008-04-30 tillät mig att samla in ett material av för uppsatsen lämplig omfattning, och att samtidigt ha en spridning över tid och olika domstolar. Jag analyserar både hovrättens och tingsrättens domar men företar ingen komparation mellan olika instanser eller domstolar. Dock finner jag det värdefullt i sig att ha ett brett underlag. Om jag kan visa på starka diskurser i materialet kan jag utifrån ett omfattande material argumentera för att dessa diskurser kan vara starka generellt sett i svensk domstol. Valet av den specifika tidsperioden motiveras i att jag ville ha ett så aktuellt material som möjligt. Jag påbörjade min materialinsamling i maj 2008 och kunde genom mitt urval studera alla domar som hade fallit dithills i Svea hovrätt under år 2008.

Mitt material rör frågor som är tydligt förknippade med kroppslighet. Jag är medveten om att detta kan bidra till en sexualiserad syn på kvinnors kroppar och att ett annat val av material hade kunnat motverka en sådan syn. Dock vill jag med denna uppsats synliggöra könsaspekter som domstolarna inte uttryckligen omtalar, och har funnit att vikten av att analysera våldtäktsdomar kritiskt motiverar mitt val av material.

⁶⁹ Jämför Eduards, s. 27

1.7 Våldtäktsbrottet

1.7.1 Bakgrund

Bestämmelsen om våldtäkt är reserverad för de mest allvarliga sexuella kränkningarna.⁷⁰ 1984 genomfördes en reform av brottsbalken vilken innebar en genomgående revidering av våldtäktsbrottet. Genom reformen upphävdes bestämmelsen om våldförande. Till ansvar för våldförande dömdes tidigare istället för våldtäkt om brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller annars var att anse som mindre grovt. Mannens och kvinnans eventuella relation sågs alltså som en förmildrande omständighet. Offrets handlande före övergreppet eller förhållande till gärningspersonen skulle nu sakna betydelse för brottsrubriceringen.⁷¹ Vidare gjordes lagtexten könsneutral. Lagstiftningen är dock fortfarande tydligt bekönad. I förarbetena talas det övervägande om offret som en kvinna och förövaren som en man, och lagstiftaren säger uttryckligen att den vanligaste situationen är den då gärningen förövas av en man mot en kvinna.⁷² I sexualbrottskommitténs betänkande *Sexualbrotten Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* från år 2001 resonerar kommittén kring den könsneutrala lagtexten på följande vis:

De flesta sexualbrott begås av män mot kvinnor och flickor. Ett av kommitténs övergripande syften med kommitténs arbete är att föreslå åtgärder som ökar jämställdheten mellan kvinnor och män. Detta förhållande utgör dock inte tillräcklig anledning att i lagstiftningen om sexualbrott frångå annars gällande principer att språket i lagtexter skall vara könsneutralt.⁷³

Sexualbrottslagstiftningen kan således inte förstås som könsneutral trots en könsneutralt utformad lagtext. 1995 lade Kvinnoväldskommissionen fram sitt betänkande vilket bland annat innebar förslag om förändringar gällande våldtäktsbestämmelsen. En av de föreslagna förändringarna var att frångå bestämmelsens könsneutrala formulering för att tydligt framhålla att det i de flesta fall är män som våldtar kvinnor. Straffbestämmelsens första stycke skulle därför uttryckligen behandla en mans handlande mot en kvinna. Andra fall, som exempelvis en kvinnas handlande mot en man eller en annan kvinna, skulle behandlas i ett andra stycke. Denna förändring genomfördes dock inte.⁷⁴

Kommissionens betänkande resulterade emellertid i andra förändringar som infördes genom antagandet av proposition 1997/98:55, *Kvinnofrid*. Kommissionen ville se en utvidgning av våldtäktsbestämmelsen genom att innefatta alla de sexuella handlingar som omfattades av begreppet sexuellt umgänge. Den föreslagna utvidgningen motiverades med att handlingar som

⁷⁰ Prop. 2004/05:45, s. 45

⁷¹ Prop. 1983/84:105, s. 16

⁷² Se exempelvis Prop. 1983/84:105, s. 21 och 24, SOU 2001:14, s. 120, 125

⁷³ SOU 2001:14, s. 120-121

⁷⁴ Prop. 1997/98:55, s. 89

inte räknades som samlag eller samlagsliknande handlingar, och därmed föll utanför våldtäktsbestämmelsen, kunde vara mer smärtsamma och kränkande än samlag och samlagsliknande handlingar. Exempel på handlingar som borde omfattas av våldtäktsbestämmelsen var enligt kommissionen att föra upp en knytnäve i en kvinnas underliv, så kallad fistfucking. Även handlingar som exempelvis samlagsliknande rörelser där parterna varit påklädda skulle kunna bedömas som våldtäkt. Kränkningens art skulle vara avgörande för bedömningen, inte den sexuella handlingen som sådan.⁷⁵ Regeringen ansåg emellertid inte att utvidgningen av våldtäktsbrottet borde ske i den utsträckning kommissionen föreslagit. En alltför bred definition av vad som kan ses som våldtäkt riskerade enligt regeringen att leda till ett uttunnat och försvagat våldtäktsbegrepp. Regeringen ställde sig dock bakom en utvidgning av våldtäktsbrottet ”till att omfatta de mest allvarliga sexuella kränkningarna, även om handlingen inte är direkt samlagsliknande”.⁷⁶ En kränkning jämförlig med kränkningen vid ett påtvingat samlag skulle nu komma att omfattas av våldtäktsbestämmelsen. Regeringen skriver i sin proposition att: ”Handlingar som att föra in ett föremål eller en knytnäve i en kvinnas underliv torde regelmässigt innebära en sådan allvarlig kränkning”.⁷⁷ Kränkningens art fokuserades i enlighet med kommissionens förslag framför sexualhandlingen som sådan, dock inte i den utsträckning som föreslagits.

År 2001 lade Sexualbrottskommittén fram sitt betänkande. Betänkandet understryker att den sexuella självbestämmanderätten och den sexuella integriteten är sexualbrottslagstiftningens främsta skyddsintresse.⁷⁸ Regeringen slår i sin proposition *En ny sexualbrottslagstiftning* fast detta skyddsintresse och menar att rätten till den egna kroppen och rätten att fritt avböja sexuella inviter måste respekteras till varje pris:

Utgångspunkten för den nu gällande lagstiftningen är att varje människa i varje situation har rätt att bestämma över sin egen kropp och sexualitet och att hans eller hennes önskan att inte ha samlag eller annat sexuellt umgänge ovillkorligen skall respekteras.⁷⁹

Den sexuella integriteten anses kränkt när ett avböjande inte respekteras.⁸⁰ Lagstiftaren förväntar sig således att varje person aktivt avböjer sexuella närmanden som hon eller han inte vill ta del av.⁸¹ Sexualbrottskommitténs betänkande ledde till 2004 års reform av sexualbrottslagstiftningen. Både kommittén och regeringen diskuterade huruvida våldtäktsbestämmelsen borde konstrueras med rekvisit om bristande samtycke istället för tvång och

⁷⁵ Prop. 1997/98:55, s. 91

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ SOU 2001:14, s. 13 och 108

⁷⁹ Prop. 2004/05:45, s. 21

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Detta undantaget fall då offret i lagens mening befinner sig i hjälplöst tillstånd. Jämför här även med mina resonemang i avsnitt 2.1.1 *Motstånd som villkor* där jag diskuterar hur kvinnokroppen konstrueras som tillgänglig genom domstolarnas förväntningar på kvinnan att aktivt visa sin ovilja.

kom fram till samma slutsats; att kravet på tvång bör kvarstå.⁸² Som argument för en samtyckesbaserad lagstiftning lyfte kommittén fram att kvinnofriden och jämställdheten mellan kvinnor och män potentiellt skulle gynnas av en sådan bestämmelse. Kommittén lyfte särskilt fram att unga kvinnor utsätts för påtryckningar och övertalningsförsök för att acceptera olika sexuella handlingar och att krav på samtycke skulle vara ett stöd för dessa kvinnor.⁸³ Risken för en ökad fokusering på offret framhölls som det viktigaste argumentet mot införandet av bristande samtycke som rekvisit. Med regeringens formulering:

Med utgångspunkt från att samtycket i en tänkt våldtäktsbestämmelse också skulle kunna avse tyst samtycke är det sannolikt att den misstänkte till sitt fredande ofta skulle åberopa att det förelegat ett sådant tyst samtycke från offrets sida. Under utredningen av en sådan invändning kommer det att bli av särskilt intresse hur offret handlat och betett sig [...]⁸⁴

Såväl kommittén som regeringen menade att nackdelarna med en samtyckesbaserad våldtäktsbestämmelse överväger fördelarna.⁸⁵

Genom 2004 års reform av brottsbalken kom våldtäktsbrottet att utvidgas genom ett sänkt krav på våld och hot för straffansvar. Det är nu tillräckligt att gärningspersonen framtvingat den sexuella handlingen genom "misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning".⁸⁶ Att tilltvinga sig samlag genom att exempelvis rycka i en annan persons arm eller hålla fast någon faller således inom våldtäktsbestämmelsen. Uttrycket "sexuellt umgänge" kom vidare att ersättas med uttrycket "sexuell handling". Ytterligare en förändring var att en del av bestämmelsen om sexuellt utnyttjande i 3 § flyttades över till våldtäktsbestämmelsen, 1 §. Detta innebar en utvidgning av våldtäktsbestämmelsen till att omfatta fall då någon otillbörligt utnyttjar att en person befinner sig i hjälplöst tillstånd.⁸⁷ Såväl kommittén som regeringen ansåg att den sexuella kränkningen som offret i en sådan situation utsätts för är lika allvarlig som den vid en våldtäkt, och att även dessa fall därför bör omfattas av straffbestämmelsen om våldtäkt.⁸⁸ Reformen innebar alltså en ytterligare fokusering på kränkningen som sådan.

1.7.2 Ett kvinnoperspektiv?

I våldtäktsbestämmelsens förarbeten går att utläsa en strävan att ersätta det historiskt sett dominerande manliga perspektivet på lagstiftningen med kvinnliga upplevelser och erfarenheter. *Kvinnofrid* SOU 1995:60 fokuserar

⁸² SOU 2001:14, s. 123 ff., Prop. 2004/05:45, s. 36-41

⁸³ SOU 2001:14, s. 125

⁸⁴ Prop. 2004/05:45, s. 37

⁸⁵ Prop. 2004/05:45, s. 38, SOU 2001:14, s. 138

⁸⁶ Prop. 2004/05:45, s. 45

⁸⁷ *Ibid.*, s. 42-45

⁸⁸ *Ibid.*, s. 48

mäns våld mot kvinnor, särskilt våld i nära relationer. Fokuseringen på våldet i nära relationer syftar till att öka medvetenheten om det allvarliga och omfattande, men dolda, samhällsproblem som mäns våld mot kvinnor utgör.⁸⁹ Kvinnovaldscommissionen lyfter fram hur synen på kvinnan som sexuell, ekonomiskt och politiskt underordnad mannen har varit ett tema genom den svenska rättshistorien. Våldtäkt förklaras mot bakgrund av en historiskt snedvriden maktfördelning mellan kvinnor och män.⁹⁰

Våldtäkt är ett extremt exempel på den obalans som råder i maktförhållandet mellan könen. De historiskt ojämlika maktförhållandena utgör en grogrund för uppkomsten av våld mot kvinnor.⁹¹

Kommissionen direktiv var att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld.⁹² ”Ett kvinnoperspektiv” har av kommissionen tolkats som ett perspektiv vilket utgår från kvinnors erfarenheter och som framför allt ska inriktas på att hitta åtgärder som kan gagna kvinnor. Våldtäkt kopplas här tydligt till makt och kön. Könsmaktsperspektivet ifrågasätts i viss mån i *Sexualbrotten Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* SOU 2001:14. Sexualbrottskommittén menar att det kan ”anmärkas att detta perspektiv svårigen kan vara den enda förklaringen till våld”.⁹³ Jag tolkar kommitténs yttrande som att våldets förklaring mot bakgrund av ett könsmaktsperspektiv får en mindre framträdande roll här än i kommissionens betänkande. Dock finns en viss könskritisk tankegång bakom våldtäktsbestämmelsen.

⁸⁹ SOU 1995:60, s. 51-52

⁹⁰ Ibid., s. 95-99

⁹¹ Ibid., s. 51

⁹² Ibid., s. 49

⁹³ SOU 2001:14, s. 101-102

2 Analys

2.1 Introduktion

I följande avsnitt analyseras och dekonstrueras kvinnokroppen så som den konstrueras i mitt material. Analysen är indelad i tre kapitel: *En öppen kropp*; *Att vara kvinna är att vara kropp* och *En (o)politisk kropp*. De två första kapitlen är indelade i teman utifrån de diskurser om kvinnokroppen som framträtt i materialet; tillgänglighet, sexualisering och objektifiering, ansvar och skuld samt kvinnokroppen som avvikande och problematisk. I det sista kapitlet kopplar jag domstolarnas diskursiva konstruktioner av kvinnokroppen till teoretiska resonemang om kroppslighet, makt, kön och politiskt deltagande för att söka uppfylla mitt syfte i ett något bredare perspektiv.

2.2 En öppen kropp⁹⁴

2.2.1 Motstånd som villkor

Kvinnors kroppsliga integritet villkorades i domstolarnas resonemang av krav på motstånd. Domstolarna uttryckte en förväntan på kvinnan att tydligt ha visat sin inställning till den åtalade händelsen. I första hand genom att göra fysiskt eller verbalt motstånd, samt genom att ropa på hjälp eller försöka ta sig från platsen.⁹⁵ Nedan citeras utdrag ur två domar, här exemplifieras den typ av motstånd eller viljeyttring som domstolarna förväntade sig vid en våldtäkt:

Hon försökte *putta bort* honom och *sa "sluta"*. [Den tilltalade] sa ingenting, men började slita i hennes kläder. Hon *sparkade* mot [den tilltalade], lyckades *komma loss och sprang* mot ytterdörren.⁹⁶

Hovrätten finner också visat att målsäganden *gjort klart för* [de tilltalade] att hon inte ville inlåta sig på sexuellt umgänge med dem och att hon *protesterat* såväl *med ord* som genom att *försöka komma loss*.⁹⁷

Domstolarna efterfrågade en viljeyttring som kunde uppfattas av den tilltalade och utgick därmed från den tilltalades perspektiv. Den tilltalades föreställningar om hur en kvinna bör bete sig vid en våldtäkt anammades således av rätten. Den tilltalades, mannens, uppfattning om vad som hänt

⁹⁴ Jämför Andersson som menar att rättsskyddsobjektets kropp produceras som öppen och gränslös, se exempelvis s. 235

⁹⁵ Jämför diskursen om offrets viljeyttring i Anderssons analys av de gränsdragande rekvisiten i hovrätternas diskurser. Här påvisar Andersson en förväntan hos domstolarna på offret att uttrycka sin vilja, s. 218 ff.

⁹⁶ B 2187-07, (min kursivering), Södertälje tingsrätt, 2007-11-16, s. 5

⁹⁷ B 9028-07, (min kursivering), Svea hovrätt, 2008-02-26, s. 11

var av avgörande vikt. På detta sätt intog domstolarna vad jag vill kalla en manlig position. Domstolen blir här *bekönad*. Då den process i vilken bekönandet sker är outtalad, döljs den samtidigt och rätten kan därmed fortsatt framställa sig som en könlös, objektiv aktör. Det manliga perspektivet osynliggörs och likställs med objektivitet. Wendt uttrycker det, med referens till Eva Lundgren, som att ett manligt tolkningsprivilegium upprättas:

Samtidigt blir det tydligt hur denna manliga blick sammanfaller med det allmännas, med lagens blick – och som därmed också får status av ”det sanna” och objektiva.⁹⁸

Burman hävdar att den dominerande föreställningen inom juridiken att individen är abstrakt, könlös och jämlik leder till att könsspecifika aspekter kopplade till exempelvis makt betraktas som rättsligt irrelevanta. Samtidigt är de subjekt som ställs inför rätten, till exempel gärningsmän, inte könlösa. Burman menar att rättssubjektet ofta antas ha erfarenheter som stämmer bäst överens med det som typiskt kan betraktas som manligt.⁹⁹ Jag tolkar Burmans resonemang så att domstolen osynliggör den tilltalades (manliga) kön. När domstolen sedan intar samma position är det en könlös och objektiv position rätten träder in i. Genom att gå bakom texternas yta kan jag synliggöra att den könlösa domstolen i själva verket kan förstås som manlig. Jag menar att domstolarna när de talar om kvinnors kroppar i materialet gör det utifrån ett manligt perspektiv. Kvinnors kroppsliga integritet kan med Wendts formulering ofta förstås som ”beroende av mäns tolkningar och samtycke”.¹⁰⁰

Domstolarna förväntade sig alltså ett visst motstånd från målsäganden. Uteblev sådant motstånd var det upp till offret att ge en förstälig förklaring till sitt (onormala) beteende. *Rätten till den egna kroppen villkorades av krav på motstånd. Hennes kropp var tillgänglig för honom om hon inte aktivt motsatte sig hans närmanden.* Domstolen producerade därmed hennes kropp som tillgänglig och öppen. Förväntningen på offret att visa sin eventuella motvilja genom aktivt motstånd var genomgående i materialet. Andersson konstaterar samma fokusering på offrets viljeuttryck i sin analys och menar (det kvinnliga) rättsskyddsobjektets kropp (kvinnokroppen) därmed produceras som öppen och gränslös.¹⁰¹ Jag menar att domstolarna utgick från att tillgänglighet var kvinnokroppens ”naturliga” tillstånd. Det krävdes något av kvinnan för att få denna tillgänglighet att (tillfälligt) upphöra. Domstolen bedömde sedan huruvida detta ”något” var tillräckligt:

Den händelse åtalet avser har utspelat sig i ett flerfamiljshus med grannar. Man kan fråga sig om [målsäganden] inte *borde ha ropat på hjälp*. Hon har uppgett att hon omedelbart blivit omkullknuffad och attackerad av [den tilltalade] och att hon snabbt kom fram till att *hon inte vågade skrika eller göra något som skulle kunna leda till att han*

⁹⁸ Wendt, s. 198

⁹⁹ Burman, s. 30

¹⁰⁰ Wendt, s. 206

¹⁰¹ Andersson, s. 235-236, s. 264-265

*blev mer våldsam. Hon kände dödsångest när han höll för hennes mun när hon grät och protesterade. Enligt hovrätten är hennes förklaring i denna del förståelig.*¹⁰²

Rätten uttrycker här en tanke om att kvinnan kunde ha gjort mer för att förhindra våldtäkten. Då mannen varit våldsam och kvinnan ändå gjort visst motstånd accepterar emellertid rätten hennes förklaring till varför hon inte gjort mer för att motverka övergreppet. Ett stort ansvar placeras följaktligen på kvinnan att förhindra övergrepp. Hon riskerar därför att skuldbeläggas med hänvisning till vad hon borde eller inte borde ha gjort. Domstolarnas resonemang ger uttryck för föreställningar om att kvinnokroppen finns till för män, och att kvinnor därför tydligt måste visa och motivera varje avsteg från denna norm. Juristen Kerstin Berglund menar att kvinnan reduceras till en deltagare i ett sexuellt spel, där hennes integritet endast skyddas av möjligheten att välja om hon vill delta eller avstå.¹⁰³ Tillspetsat blir slutsatsen att om en kvinna inte vill bli tagen av en man är det upp till henne att förhindra att så sker:

*En omständighet som ger starkt stöd för att hon utsatts för sexuella övergrepp i lägenheten är att hon *naken tog sig ut därifrån genom ett fönster* och i upprivet tillstånd sökte hjälp och då uppgav att hon hade utsatts för sexuella övergrepp.*¹⁰⁴

Domstolen indikerar här högt ställda krav på kvinnan att ta ansvar för, och ta sig ur, situationen. Ansvar kopplas tydligt till skuld i materialet, något som diskuteras i nästa avsnitt. Såhär långt kan sammanfattningsvis sägas att domstolarnas förväntningar på kvinnor att göra motstånd och motverka övergrepp ger en diskurs om en tillgänglig och öppen kvinnokropp. Kvinnokroppen konstruerades som tillgänglig för mannen och det blev kvinnans ansvar att agera för att (tillfälligt) bryta detta tillstånd och förhindra övergrepp. Kvinnan får därmed i stor utsträckning bära ansvar för mannens agerande (våldtäkten). Berglund beskriver det som att situationen anses vara förutsägbar för offret och att offret har en möjlighet att kontrollera händelseförloppet. Berglund menar att denna verklighetsbeskrivning ligger långt från idealet om den fria individen, på vilket straffrätten bygger.¹⁰⁵

2.2.2 Ansvar och skuld

Den kroppsliga tillgängligheten leder, i enlighet med resonemanget i föregående avsnitt, i förlängningen till krav från domstolarnas sida på kvinnor att sätta gränser och göra sig otillgängliga. *Steket mellan den tillgängliga kroppen och den skyldiga kroppen är inte stort:*

¹⁰² B 8668-07, (min kursivering), Svea hovrätt, 2008-01-22, s. 6, jämför exempelvis B 413-07 Västmanlands tingsrätt, 2007-03-20, s. 7-8, B 5210-07, Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 5-6, B 9028-07, Svea hovrätt, 2008-02-26, s. 11, B 2929-07, Svea hovrätt, 2008-04-30, s. 5

¹⁰³ Berglund, Kerstin, s. 360-361

¹⁰⁴ B 9004-07, (min kursivering), Svea hovrätt, 2008-01-29, s. 8

¹⁰⁵ Berglund, s. 346

Att [målsäganden] överhuvudtaget valde att åka hem till en för henne främmande person är *inte helt lättbegripligt*.¹⁰⁶

Domstolen ifrågasätter *hennes* agerande. Kvinnor riskerar att skuldbeläggas efter ett övergrepp med hänvisning till vad de har gjort eller inte har gjort. Ur ansvaret för den tillgängliga kroppen föds den skyldiga kroppen. Kvinnor ”konstrueras som sexualiserade – och skyldiga – objekt” med Wendts formulering.¹⁰⁷ Nedan ett utdrag från ytterligare en dom:

Hon har inte kunnat beskriva hur [den tilltalade] fått av henne jeansen och trosorna. Även i beaktande av att en person i den situation som hon beskrivit inte handlar rationellt *framstår det som anmärkningsvärt* att hon efter den första våldtäkten, lämnat hytten för att duscha och sedan valt att återvända till hytten för att hämta sina kläder.¹⁰⁸

Målsäganden skuldbeläggs här för den andra våldtäkten eftersom hon återvänt till platsen för den första våldtäkten. Hennes öppna kropp blir en skyldig kropp då den förflyttar sig till en plats där den tidigare har erövrats av män. När hennes kroppsliga tillgänglighet blivit så tydligt manifesterad är skulden mer omedelbar. Domstolen menar att hon inte borde ha återvänt till platsen för våldtäkten, ens för att hämta sina kläder. Domstolens resonemang bidrar till att inskränka kvinnors rörelsefrihet och handlingsutrymme. Kvinnan i fallet ovan borde enligt domstolen ha varit mer försiktig, hon borde ha visat rädsla. Wendt menar att kvinnors rädsla för mäns våld spelar en viktig roll i upprätthållandet av en ojämlig könsordning. Hon utgår i sin avhandling från att kvinnors rädsla grundar sig i erfarenheter av att vara kroppsligt och sexuellt sårbar.¹⁰⁹

Genom våld och hot om våld, och även genom olika former av sexuella övergrepp och trakasserier placeras kvinnor i en position av kroppslig utsatthet såväl i det offentliga som i det privata.¹¹⁰

Det är möjligt att dra vissa paralleller mellan domstolens resonemang ovan och den rädsla Wendt menar att kvinnor tvingas leva med. Platser (det offentliga rummet, hytten i fallet ovan) där kvinnor blir medvetna om att deras kroppar ses som (sexuellt) tillgängliga för män, är platser på vilka kvinnor förväntas vara försiktiga i någon mån. Det går inte att göra vad som helst om ens kropp ses som öppen. Handlingsalternativen kringskärs, rädsla och försiktighet kan bli följd.

Vid detta läge i analysen kan jag konstatera att kvinnokroppen konstrueras som *tillgänglig*, och att denna tillgänglighet är tydligt sammankopplad med föreställningar om ansvar som leder till att kvinnokroppen även konstrueras som *skyldig*.

¹⁰⁶ B 9809-07, (min kursivering), Södertörns tingsrätt, 2007-11-28, s. 20, jämför exempelvis B 5210-07, Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 11

¹⁰⁷ Wendt, s. 207

¹⁰⁸ B 3435-07, (min kursivering), Södertörns tingsrätt, 2007-05-28, s.11

¹⁰⁹ Wendt, s. 12

¹¹⁰ Ibid., s. 13

2.2.3 Madonna eller hora?

Kvinnor förkroppsligas och förtingligas i mitt material och jag menar att positionen ”kvinna” här kan läsas synonymt med ”kropp”. Positionen ”kvinna” likställs vidare med ”objekt”. Domstolarnas fokusering på hur kvinnorna i materialet agerade kan ge intryck av att de tillskrivs en subjektstatus. Wendt formulerar detta som att kvinnor tillskrivs ett slags skensubjektivitet.¹¹¹

För ännu är det mannen som ser och kvinnan som blir sedd och bedömd. Hon formeras som det studerade objektet. Det är via studiet av kvinnans kropp och agerande som handlingens status bestäms – var det en våldtäkt eller inte?¹¹²

Domstolarnas fokusering på kvinnornas kroppar och agerande kan därmed sägas objektifiera kvinnor. Objektifieringen går hand i hand med en sexualisering av kvinnors kroppar. Eduards menar att kraven på tillgänglighet ytterst kommer till uttryck i krav på sexuell tillgänglighet.¹¹³ Kvinnokroppen präglas således av sexuella förväntningar och kommer att uppfattas som ett *sexuellt objekt*. Kvinna görs till kropp, och kropp görs till ett sexuellt tillgängligt objekt. Jag ser bland annat domstolarna tendens att beskriva kvinnor i termer av utseende och yta som ett uttryck för att kvinnokroppen förtingligas i kroppsliga och sexuella termer. Återkommande fann jag i materialet meningar som började i stil med: ”Hon hade på sig...” eller ”hon var klädd i...”.¹¹⁴ Nedan citeras beskrivningar av målsägandens klädsel ur två olika domar:

Hon hade på sig de kläder hon lämnat kvar i lägenheten, dvs. en topp, jeans, underbyxor och trosor.¹¹⁵

Hon hade en vit t-shirt med texten ”Claire” och ett par trosor på sig.¹¹⁶

Det förekom även andra beskrivningar hänförliga till målsägandens utseende som gick utöver en beskrivning av hennes klädsel:

Hon var klädd i svarta kläder, tajts, tröja och skinnjacka samt höga stövlar. *Hon vägde vid denna tidpunkt 100 kilogram.*¹¹⁷

Tidigare under kvällen hade flickorna varit hemma hos [ett vittne] där de bl. a. *sminkat sig och gjort sig klara för att gå ut.*¹¹⁸

Jag menar att denna kroppsliga och ytliga fokus bidrar till att ytterligare objektifiera kvinnor. Kvinnor beskrivs utifrån deras kroppar och utseende, kroppslighet görs därmed till en central del av vad det är att vara ”kvinna” i

¹¹¹ Wendt, s. 198

¹¹² Ibid.

¹¹³ Eduards, s. 18

¹¹⁴ Jämför exempelvis B 1046-08, s. 7 och B 2187-07, s. 5

¹¹⁵ B 9809-07, Södertörns tingsrätt, 2007-11-28, s. 9

¹¹⁶ B 327-07, Nacka tingsrätt, 2007-04-03, s. 5

¹¹⁷ B 235-08, (min kursivering), Södertörns tingsrätt, 2008-02-13

¹¹⁸ B 2307-06, (min kursivering), Stockholms tingsrätt, 2007-11-28, s. 3

materialet. Då ”kropp” så tydligt förbinds med ”kropp” riskerar alltså hela hon att förtingligas.¹¹⁹ När kvinnokroppen skrivs fram som ett sexuellt *ting* är risken också stor att våldtäkt görs till sex med hänvisning till kvinnors kroppar. Om du förkroppsligas och föreställningen om din kropp präglas av tillgänglighet, om din kropp (och i förlängningen du själv) blir ett sexuellt objekt som *finns för att tas av män* riskerar det du upplever som ett övergrepp att benämnas ”vanligt sex”. Det finns något motsägelsefullt i att vara sexuellt tillgänglig *och* våldtagen.

Så länge domstolarna konstruerar kvinnor som kroppsliga objekt och kvinnors kroppar som sexuellt tillgängliga för män, riskerar kvinnor följaktligen att få sina upplevelser ifrågasatta och omskrivna av domstolen. Detta utifrån ett ovanifrånperspektiv där domstolen berättar för kvinnan vad hon har varit med om. Hennes egen upplevelse blir irrelevant. Jag ser här också ett uttryck för en tanke om att det finns olika slags kvinnor. En kvinna som till exempel sägs ha haft sex med våldsinslag tidigare *är en sådan* kvinna. Nedan kommer rätten fram till att målsäganden i detta fall inte är en *sådan* kvinna:

Det framstår som helt osannolikt att *en kvinna* som först skulle ha *eggat sin sexualpartner till samlag med våldsinslag* omedelbart därpå skulle reagera på det sätt som *de kvinnliga vittnena* berättat. Dessa vittnesmål ger därför ett så starkt stöd åt målsägandens berättelse att tingsrätten finner att hennes uppgifter skall läggas till grund för bedömningen.¹²⁰

Nej, det rör sig inte om en *sådan* kvinna som eggat sin partner till samlag med våldsinslag. Hur hade utgången blivit om den tilltalade kunnat påvisa att de haft våldsamt sex tidigare? Här signalerar domstolen att en del kvinnor får skylla sig själva. Domstolen tar särskilt fasta vid vad de *kvinnliga vittnena* berättat, vilka tydligt räknas till rätt typ av kvinna och därför är trovärdiga i sammanhanget. Att vittnena är kvinnor får här också en vidare innebörd än att det rör sig om människor med kvinnligt kön. I ”kvinnlig” läser jag i detta sammanhang in den som är intuitiv, den som kan förstå sig på, ta in och känna av en annan persons reaktioner och känslor. Det är därför av vikt för domstolen att poängtera att ”de kvinnliga vittnena berättat”. Domstolen förefaller koppla ”kvinna” till *särskilda* egenskaper. Detsamma gäller målsäganden i domen som citeras nedan. Tingsrättens resonemang sätter likhetstecken mellan ”ung tjej” och egenskaper som ”till lags” och ”lättledd”. Målsäganden skrivs fram som oskuldsfull, till och med barnlig och naiv:

Försvaret har hävdat att det är en märklig omständighet att [målsäganden] följt med [den tilltalade] till hans lägenhet, trots att hon egentligen inte ville detta. Tingsrätten anser dock att detta har sin förklaring i att [målsäganden] är *en ung tjej* som har förklarat att hon gärna vill vara *artig och till lags* och att hon helst *inte vill såra eller*

¹¹⁹ Jämför Eduards, s. 17-19

¹²⁰ B 5210-07, (min kursivering), Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 12, jämför exempelvis B 12193-07, Södertörns tingsrätt, 2008-01-28, s. 7, B 793-07, Södertälje tingsrätt, 2007-08-15, s. 7

uppröra andra människor. För tingsrätten framstår det som att hon i vissa situationer har *svårt att hävda sin personliga integritet*. Det har gjort att hon i den aktuella situationen varit ganska *lätteledd*, och att [den tilltalade], som är betydligt äldre, fått ett psykologiskt övertag gentemot henne.¹²¹

Hur hade situationen bedömts om en annan (mer erfaren) kvinna hade följt med en man hem? Utifrån domstolens resonemang ovan går det motsatsvis att utläsa att *en annan kvinna* hade fått bära (visst) ansvar i en liknande situation.

Domstolarnas diskursiva konstruktioner av kvinnokroppen leder till en uppdelning av kvinnor utifrån kroppsliga förväntningar, en uppdelning i kvinnor som kan bli våldtagna och kvinnor som helt enkelt får skylla sig själva. Detta kan liknas vid den välbekanta dikotomin madonnor och horor. Den upphöjda och idealiserade *madonnan* (hon som var oskuld, hon som är nykter, hon som inte följt med hem, hon som blivit överfallen i parken, hon som skrikit och sparkat) och den stigmatiserade *horan* (hon som hade haft sex med honom tidigare, hon som också tidigare hade blivit slagen i samband med sex, hon som var full, hon som följde med hem, hon som var för rädd och för chockad och för skuldtyngd för att säga nej). Dikotomin mellan kvinnor som kan bli våldtagna och kvinnor som får skylla sig själva innebär en oerhörd objektifiering. Något tillspetsat kan dikotomin tolkas som att har du sagt ja till (grupp-/ vålds-) sex en gång så har du sagt ja till (sådant) sex alla gånger:

Någon har kallat målsäganden ett "helrörsluder", dvs. en kvinna som samlas kring män som bjuder på sprit. Det är möjligt att [vittnet] sagt till [den tilltalade] att han trodde att målsäganden var singel och att [den tilltalade] kunde göra vad han ville med målsäganden. Han har dock *inga belägg för att målsäganden skulle vara lätt på foten*.¹²²

Då det här inte går att bevisa att målsäganden faktiskt "skulle vara lätt på foten" undgår målsäganden att placeras på fel sida om gränsen för vem som kan bli våldtagen och vem som får skylla sig själv ("helrörsludret").

Både madonnan och horan förkroppsligas, men madonnan symboliserar den heliga, livgivande kroppen medan horan symboliserar den av (flera) män använda och erövrade kroppen.¹²³ Eduards talar om uppdelningen av kvinnor i två sorter; hustrun/modern och "horan" och menar att i båda fallen "görs kroppen, läs underlivet, till kvinnans främsta tillgång".¹²⁴ Vidare menar Eduards, handlar det om att "vara till för en eller för alla, att inte äga definitionen av sitt eget kroppsliga värde".¹²⁵ Beroende på hur du som kvinna lever upp till de förväntningar som knyts till kvinnokroppens konstruktion, hamnar du på den ena eller den andra sidan om gränsen. Att

¹²¹ B 9154-07, (min kursivering), Solna tingsrätt, 2008-01-04, s. 11

¹²² B 5210-07, (min kursivering), Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 8, jämför exempelvis B 2307-06, Stockholms tingsrätt, 2007-11-28, s. 3

¹²³ Jämför Eduards, s. 26, s. 136-139

¹²⁴ Eduards, s. 26, s. 136

¹²⁵ Ibid., s. 138

kvinnor förkroppsligas och sexualiseras undergräver således rätten till den egna kroppen, till och med kroppens rättsliga skydd är osäkert. Jag ser det som att domstolarnas föreställningar om olika sorters kvinnor knyter kvinnor till reducerande förväntningar med hänvisning till deras kroppar. Dessa föreställningar försvårar kvinnors möjligheter att leva i egen rätt utan att behöva finnas till för någon annan. Kvinnor reduceras till *sexuella objekt*. Omvänt konstrueras män som aktörer och *subjekt*. Med Wendts formulering:

Man kan uttrycka det som att mäns sexualitet, just genom att den konstrueras kring överordning, kan bli ett sätt på vilket manlighet kan manifesteras. Samtidigt *görs kvinnan till objektet* som skall erövrats, till den *icke-handlande* och *passiva*.¹²⁶

Kanske kan man se det som att hon blir till objekt för att han så tydligt görs till subjekt. *Hon* skapas utifrån *honom*. Endast i en dom producerades kvinnokroppen i någon mån som stängd. Därför ser jag diskursen om den stängda kroppen som en atypisk diskurs.¹²⁷ Denna diskurs behandlas i nästa avsnitt.

2.2.4 Den stängda kroppen

En dom bryter delvis mot att kvinnokroppen produceras som öppen och tillgänglig. I denna diskurs definieras kvinnokroppen inte utifrån mannen och inte i termer av sexualitet och tillgänglighet. Hennes kropp är inte öppen *för* honom, hennes kropp *är*, punkt. Det är den åtalade gärningen som prövas, hennes agerande bedöms vara irrelevant för hur han har uppfattat situationen:

[Den tilltalade har] uppehållit sig vid påståenden om hennes promiskuösa leverne och om att hon varit naken i lägenheten vilket *inte har någon relevans* i bedömningen om samlagen varit frivilliga eller inte.¹²⁸

Tingsrätten konstruerar inte målsägandens kropp som tillgänglig och sexualiserad, utan avvisar istället den tilltalades försök att göra detta. I hovrättens diskurs konstrueras kvinnokroppen däremot återigen som öppen. Övergreppet har skett i en säng samtidigt som parternas dotter sovit i denna säng. Hovrätten fokuserar på hennes motstånd och finner hennes förklaring till varför hon inte gjort mer motstånd, nämligen att hon inte ville att dottern skulle vakna, otillräcklig.¹²⁹ Tingsrätten nämner målsägandens motstånd, men fokuserar mer på den tilltalades hot gentemot henne. Hans agerande är fokus för utredningen. Trots att tingsrätten i viss mån belyser målsägandens beteende, menar jag ändå att tingsrättens diskurs om kvinnokroppen i denna

¹²⁶ Wendt, (min kursivering), s. 30

¹²⁷ Andersson använder sig av begreppet atypisk diskurs när hon talar om de diskurser som förekom i begränsad omfattning, eller som helt stred mot huvuddiskurserna, s. 232

¹²⁸ B 11867-07, (min kursivering), Södertörns tingsrätt, 2007-11-19, s. 15

¹²⁹ B 9005-07, Svea hovrätt, 2008-02-06, s. 2-3

dom motsäger övriga diskurser som förekommit i materialet. I mitt material var det endast här som kvinnokroppen konstruerades som stängd, eller i vart fall inte som öppen. Således får tingsrättens diskurs betraktas som en atypisk diskurs.

2.3 Att vara kvinna är att vara kropp¹³⁰

2.3.1 En annan kropp

Jag ser det som att kvinnokroppen, då den konstrueras i termer av sexuell tillgänglighet, riskerar att ses som en sexuell inbjudan *i sig*. Vid en våldtäkt uppstår därmed en spänning mellan sexuell tillgänglighet (en öppen kropp) och kroppslig integritet (en stängd kropp). Kvinnans egen kropp görs här till ett problem. Det finns en motsägelse i att vara förkroppsligad med en sexuellt tillgänglig kropp, *och* våldtagen. När blir det fel att använda kvinnokroppen så som den konstrueras? När blir sex våldtäkt? Domstolarna förväntade sig i linje med denna motsättning att de tilltalade skulle ha svårigheter att tolka och förhålla sig till den sexuella och öppna kvinnokroppen. Eduards lyfter, med referens till statsvetaren Wendy Brown, fram tanken om att kvinnor är kringskurna på grund av sin specifika kroppslighet.¹³¹ Jag ser detta samband komma till uttryck i mitt material:

Hon satt på toalettstolen. Det förekom inte någon "hängel", och *hon gjorde inte något som kan ha tytt på att hon ville ha sex*.¹³²

Jag läser citatet ovan som att *hon* med sin sexuella och öppna kropp måste akta sig för att göra någonting som *han* kan tolka som en sexuell invit. "Hennes agerande definieras som sexuell invit om mannen ser det som en sådan", med Wendts formulering. Hans uppfattning är avgörande, och hur han uppfattar henne är paradoxalt nog hennes ansvar.¹³³ Diskurserna i materialet om kvinnokroppen som öppen, skyldig, sexualiserad och objektifierad får konsekvenser för kvinnors handlingsutrymme: "*hon gjorde inte något som kan ha tytt på att hon ville ha sex*".¹³⁴ Det som händer här är att hennes handlingsutrymme inskränks på grund av hennes specifika kroppslighet, för att åter låna Eduards formulering. Jag menar att kvinnokroppen i domstolarnas tal om densamma görs till *en annan kropp* än den normala mänskliga (manliga) kroppen. Som kvinna och bärare av den andra kroppen är premisserna för att agera, reagera och överhuvudtaget existera på förhand givna och *särskilda*. Kvinnokroppen konstruerades som ett problem för vilket kvinnan förväntades ta ansvar. Med en annan kropp följer ett annat, snävare handlingsutrymme och förväntningar på ett

¹³⁰ Rubriken är ett citat hämtat ur *Under det rosa täcket*, Björk, Nina, s. 95

¹³¹ Eduards, s. 87

¹³² B 2307-06, (min kursivering), Stockholms tingsrätt, 2007-11-28, s. 5, jämför exempelvis B 7175-07, Solna tingsrätt, 2007-11-20, s. 3, B 5210-07, Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 3, B 2187-07, Södertälje tingsrätt, 2007-11-16, s. 5

¹³³ Wendt, s. 146

¹³⁴ B 2307-06, (min kursivering), Stockholms tingsrätt, 2007-11-28, s. 5

”kvinnligt” beteende. Den andra (kvinnan, kroppen) förväntades agera och reagera på ett särskilt sätt:

Trots att hon förstått att det inte var pojkvännen *har hon inte reagerat* på ett nämnvärt sätt på något, som *många kvinnor skulle uppfatta som klart integritetskränkande*. Hon har istället somnat om.¹³⁵

Målsäganden bryter här med det beteende som domstolen väntar sig av en kvinna i en viss situation. Hennes beteende skrivs fram som onormalt och hon görs till en del av problemet, det blir någonting ”fel” på hennes beteende som kvinna. Normativa resonemang liknande det ovan citerade var av återkommande karaktär i materialet:

Det framstår som helt osannolikt att *en kvinna* som först skulle ha eggat sin sexualpartner till samlag med våldsinslag omedelbart därpå skulle reagera på det sätt som *de kvinnliga vittnena* berättat. Dessa vittnesmål ger därför ett så starkt stöd åt målsägandens berättelse att tingsrätten finner att hennes uppgifter skall läggas till grund för bedömningen.¹³⁶

I det förra citatet uttrycker domstolen en förväntan på hur målsäganden bör reagera *som kvinna*. Detsamma gäller citatet ovan där domstolen även talar om vittnena *som kvinnor*. (Citatet analyseras även i avsnitt 2.2.3, *Madonna eller hora?*). De *kvinnliga* vittnena utgörs av målsägandens väninnor och en polis. Samtliga beskrivs här ytterst utifrån sitt kön. Polisen upphör i rättens resonemang att vara polis och blir istället en kvinnlig polis. Domstolen gör en poäng av att det rör sig om just kvinnliga vittnen. Jag tolkar domstolen så att den *kvinnliga* polisen i egenskap av att vara kvinna förväntas förstå andra kvinnor och kunna läsa deras beteende. Hon är som polis en aktör i det offentliga tjänst men är samtidigt (och kanske först och främst) kvinna, och kan därigenom fungera som en tolk mellan domstolen och den våldtagna kvinnan. Målsägandens beteende bedöms i båda fallen främst utifrån hennes kön, och i förlängningen hennes kropp. Hennes kön innebär en specifik kroppslighet som blir avgörande för andra aspekter av hennes existens. *Att vara kvinna* är i någon mån *att vara kropp*. Men kvinnokroppen är en *annan* kropp, och med den följer förväntningar på en annan existens och ett annat beteende.

2.3.2 Ansvar och skuld

I avsnitt 2.2.2, *Ansvar och skuld*, diskuterar jag hur konstruktionen av kvinnokroppen som tillgänglig leder till ansvar och skuld för enskilda kvinnor. Även konstruktionen av kvinnokroppen som avvikande och problematisk kopplar kvinnors kroppar till kvinnligt ansvar. Domstolarna förväntade sig att kvinnor betedde sig ansvarsfullt:

¹³⁵ B 12193-07, (min kursivering), Södertörns tingsrätt, 2008-01-28, s. 7

¹³⁶ B 5210-07, (min kursivering), Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 12, jämför exempelvis B 8766-07, Solna tingsrätt, 2007-12-19, s. 7

Tillförlitligheten av hennes uppgifter bedömda var för sig påverkas emellertid negativt av vissa förhållanden. Hon var *mycket berusad* vid tillfället vilket medfört att hennes bilder av händelseförloppet i stor utsträckning är oklara och diffusa.¹³⁷

Här har kvinnan brustit i ansvar genom att bli berusad. Det är därför svårt för domstolen att ta hennes upplevelse på allvar. I förlängningen kan bristande ansvar leda till skuld. Kvinnor som utsatts för övergrepp riskerar att även genom diskursen om *kvinnokroppen som ett problem* skuldbeläggas med hänvisning till sina kroppar. Jag ser det som att domstolarna ytterst löste det problem som kvinnokroppen utgjorde genom att placera ansvaret för det på kvinnorna. Kvinnor får i materialet bära ett stort ansvar för hur män uppfattar dem, deras kroppar och deras sexualitet. Samtidigt som kvinnorna gjordes ansvariga för hur männen uppfattade dem, gör kravet på uppsåt att den tilltalades (mannens) uppfattning är överordnad kvinnans. Vad han har insett är avgörande:

Det får mot denna bakgrund anses som uteslutet att någon av [*de tilltalade*] inte *insett* att samlagen och det samlagsliknande förfarandet skett mot målsägandens vilja.¹³⁸

Omvänt blir det *hon* upplever som våldtäkt ”vanligt sex” om *han* upplever det som det. Paradoxen är tydlig; mannens uppfattning är överordnad kvinnans upplevelse av situationen, samtidigt som hon tillskrivs det yttersta ansvaret för hur han uppfattar henne. Wendt beskriver det så att det är kvinnan som har ansvaret både för att förstå hans avsikter och för att han förstår henne. Tillspetsat skulle man kunna säga att det blir hennes ansvar att övergrepp inte sker.¹³⁹ Skulden om han missförstår henne är därför också hennes. Mannens upplevelse av kvinnan och hennes kropp likställs med sanning. Jag menar att detta går att förstå som att *hennes* kropp konstrueras med utgångspunkt i *hans* världsbild. Wendt och Åse beskriver hur kvinnokroppen hela tiden formeras som den avvikande och specifika, medan mannen har lagt beslag på att vara ”människa”. Mannen går därmed fri från den särskildhet som får prägla kvinnors kroppar. Kvinnokroppen utgår från mannen, och blir därmed en avvikelse i motsats till den mänskliga, manliga kroppen.¹⁴⁰ Domstolarnas förväntan på kvinnor att ta ansvar för hur män uppfattar kvinnornas särskilda kroppar kommer till uttryck i citatet nedan:

*Hon gjorde inga närmanden mot någon av männen i bilen.*¹⁴¹

Rätten uttalar en indirekt förväntan på den tilltalade att uppfatta kvinnan som sexuellt tillgänglig om hon inte distanserar sig från honom. Hennes kropp åtföljs därmed av ett ansvar för att inte uppfattas som tillgänglig. I citatet ovan konstaterar domstolen att målsäganden inte brustit i ansvar

¹³⁷ B 1407-07, (min kursivering), Nyköpings tingsrätt, 2007-11-27, s. 12, jämför exempelvis B 9864-07, Attunda tingsrätt, 2008-02-13, s. 3

¹³⁸ B 9028-07, (min kursivering), Svea hovrätt, 2008-02-06, s. 11, jämför exempelvis B 2929-07, Svea hovrätt, 2008-04-30, s. 5, B 9005-07, Svea hovrätt, 2008-02-06, s. 4

¹³⁹ Wendt, s. 146

¹⁴⁰ Jämför Wendt och Åse, s. 17

¹⁴¹ B 5210-07, (min kursivering), Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 5

genom att bjuda in till något. Omvänt läser jag domstolens resonemang som att om målsäganden hade gjort närmanden mot männen hade hon i någon mån tillskrivits skuld för den våldtäkt som sedan ägde rum, då de tilltalade bedömdes ha begränsade möjligheter att tolka signaler från kvinnor. Detta kommer alltså till uttryck genom rättens krav på tydlighet från kvinnornas sida. När hennes ansvar blir en förutsättning för hennes kroppsliga integritet kommer också skuld att oundvikligen kopplas samman med föreställningen om hennes kropp:

[Ett vittnes] uppgifter får anses vederlägga [den tilltalades] påstående att målsäganden ”klängt på honom” under kvällen och ger inte något stöd för att det förekommit något kelande mellan målsäganden och [den tilltalade] under bilfärden eller i hennes bostad. Däremot ger [vittnets] uppgifter för handen att *målsäganden under bilfärden tafsar på honom*.¹⁴²

Hennes specifika kropp konstrueras som skyldig om hon inte begränsar sitt handlingsutrymme och tar ansvar för det problem vilket hennes kropp får utgöra i domstolarnas diskurser om kvinnokroppen. Återigen är konstruktionen av kvinnokroppen tydligt kopplad till och beroende av tankar om kvinnans ansvar och skuld. Dock grundar sig kvinnokroppens konstruktion som skyldig här i konstruktionen av kvinnokroppen som avvikande och problematisk.

2.4 En (o)politisk kropp

2.4.1 Kvinnokroppen bakom den avkönade individen

Rättslig argumentation utgår från individers lika villkor och ses per definition som neutral. Den traditionella utgångspunkten är att rätten är ett autonomt, slutet och avgränsat system som inte påverkas av exempelvis sociala, politiska och ekonomiska krafter.¹⁴³ Feministisk kritik mot dessa traditionella uppfattningar hävdar att det bakom alla rättsliga konstruktioner finns dolda premisser, antaganden eller föreställningar som anknyter till exempelvis kön och etnicitet.¹⁴⁴ MacKinnon menar att rätten utgår från ett manligt perspektiv, men att detta manliga perspektiv formuleras som den objektiva utgångspunkten och status quo. Rätten legitimeras härmed och social dominans osynliggörs. MacKinnon lyfter fram hur ”the rule of law” institutionaliserar manlig makt över kvinnor:¹⁴⁵

In the liberal state, the rule of law – neutral, abstract, elevated, pervasive – both institutionalizes the power of men over women and institutionalizes power in its male form.¹⁴⁶

¹⁴² B 5210-07, Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 11

¹⁴³ Burman, s. 29

¹⁴⁴ Ibid., s. 29

¹⁴⁵ MacKinnon, (1989), s. 237

¹⁴⁶ Ibid., s. 238

Den makt som upprätthålls och genomdrivs i en rättsstat reflekterar den makt som upprätthålls och genomdrivs av män över kvinnor. Då rätten konstrueras som objektiv och principiell, blir den snedvridna maktfördelningen mellan kvinnor och män ”just the way things are”.¹⁴⁷ Jag har kunnat synliggöra att domstolarnas tal i mitt material vilar på föreställningar om kön, som bland annat kommer till uttryck i diskurser om kvinnokroppen. Kvinnor förkroppsligas samtidigt som deras kroppslighet döljs och görs självklar och naturlig. *Den tillgängliga, sexualiserade och objektifierade kvinnokroppen hotar emellertid bilden av att alla står lika inför lagen.* Detta är ett problem som hanteras genom oskrivna men tydliga regler för kvinnors handlingsutrymme:

*Hon hade druckit fyra öl, men var inte berusad. Hon uppfattade att [den tilltalade] var nykter. Hon och [den tilltalade] satt bredvid varandra i soffan en stund och pratade. Hon minns inte om han la sitt huvud i hennes knä. Hon hade de långbyxor och trosor på sig som fotograferats i förundersökningen.*¹⁴⁸

Vad hade hon på sig, vad gjorde hon, vad lät hon honom göra? Kvinnor måste anpassa sitt beteende så att kvinnokroppen fortfarande kan göras tillgänglig för män utan att domstolarna behöver konfrontera sina underliggande föreställningar om kön och kropp, om vem som finns till för vem. Eduards menar att man bör fråga sig ”varför och hur kvinnors kroppar (men inte mäns) gjorts till problem som ständigt måste regleras politiskt”.¹⁴⁹ I mitt material görs kvinnokroppen (men inte manskroppen) till ett problem som måste osynliggöras, eller göras så självklara att vi inte ser det, för att kvinnors och mäns olika villkor ska förbli dolda och framstå som lika. Domstolarna osynliggör mäns och kvinnors olika kroppsliga villkor och lyckas bevara en grundläggande föreställning ohotad: Alla individer är lika inför lagen. Grundsatserna för kriminalisering bygger på tanken om att skydda den individuella friheten.¹⁵⁰ Här syns inte kön. Rätten står avkönad i mötet med den avkönade individen. Burman lyfter fram juristen Torstein Eckhoff resonemang om att jurister gärna separerar sina värderingar från allmänpolitiska värderingar och därmed får de egna värderingarna att framstå som objektiva. Uppdelningen i rättspolitik och annan politik kan enligt Eckhoff ge intrycket av att endast vissa värderingar är juridiskt relevanta och att jurister har bättre förutsättningar att avgöra vilka de är.¹⁵¹ Jag menar att det i mitt material uppstår en ambivalens mellan den objektiva domstolen som hanterar individer som könlösa rättssubjekt med lika rättigheter, och den bekönade (manliga) domstolen som konstruerar kvinnor som tillgängliga, sexualiserade och skyldiga objekt:

*De höll sig nära varandra [på stator] och målsäganden rörde vid upprepade tillfällen vid [den tilltalade].*¹⁵²

¹⁴⁷ MacKinnon, (1989), s. 239

¹⁴⁸ B-2187-07, Södertälje tingsrätt, 2007-11-16, s. 5

¹⁴⁹ Eduards, s. 87

¹⁵⁰ Berglund, s. 346

¹⁵¹ Burman, s. 221

¹⁵² B-5210-07, Uppsala tingsrätt, 2007-11-13, s. 3

Bakom den avkönade individen står kvinnokroppen, och domstolarnas tal om kvinnor färgas av kroppsliga förväntningar. Det finns en spänning mellan rättssäkerhet och osäkerhet i materialet, då domstolen formellt förmedlar rättssäkerhet medan den för kvinnor i själva verket ofta betyder osäkerhet. Kvinnors reella möjligheter att hävda sin kroppsliga integritet förefaller mot bakgrund av förda resonemang illusoriska. Samtidigt är rätten till den egna kroppen en grundläggande rättighet i vårt demokratiska system. Paradoxen blir uppenbar och jag vill här dra en parallell till Wendts resonemang om att ”det könsneutrala medborgarskapet i själva verket är manligt definierat”.¹⁵³ Rättsstaten framställer män och kvinnor som medborgare och rättssubjekt på lika villkor och med lika rättigheter. Samtidigt konstrueras kvinnor också ”som sexualiserade – och skyldiga – objekt”.¹⁵⁴ Paradoxen måste skylas över för att det demokratiska systemet ska framstå som legitimt.¹⁵⁵ Wendt menar att kroppslig integritet är en förutsättning för jämlikt medborgarskap:

När rätten till den egna kroppen är hotad, när kroppslig och sexuell integritet i så stor utsträckning förnekas kvinnor, är idealet om ett jämlikt medborgarskap avlägset.¹⁵⁶

Även Eduards kopplar, med referens till Carole Pateman, kroppslighet och sexualitet till svårigheter att fullt ut fungera som medborgare:

Reducerade till kropp och sexualitet fråntas kvinnor sin individualitet, sitt eget begär och sina möjligheter att agera som fullvärdiga medborgare.¹⁵⁷

Eduards talar om en traditionell ordning som tillskriver manliga och kvinnliga kroppar olika funktioner och som gör män till handlande subjekt.¹⁵⁸ Domstolarnas diskursiva konstruktioner av kvinnokroppen kan som en förlängning av detta resonemang förstås verka upprätthållande på en ordning som inskränker kvinnors handlingsutrymme och osynliggör processen i vilken detta sker. ”Kvinna” reduceras till ”kropp” och kvinnokroppen blir ett outtalat argument för olika villkor. Genom en dekonstruktion av domstolarnas diskursiva konstruktioner av kvinnokroppen blir det alltså tydligt att positioner som medborgare, individ och rättssubjekt, och medföljande politiska rättigheter och möjligheter, inte fullt ut är tillgängliga för kvinnor.

¹⁵³ Wendt, s. 208

¹⁵⁴ Ibid., s. 207

¹⁵⁵ Ibid., s. 208

¹⁵⁶ Ibid., s. 29

¹⁵⁷ Eduards, s. 138

¹⁵⁸ Ibid., s. 243

3 Avslutning

3.1 På (o)lika villkor

Kvinnor förkroppsligas på ett tydligt sätt i materialet. Domstolarnas diskursiva konstruktion av kvinnokroppen skapar en sexuellt tillgänglig, potentiellt skyldig, kvinnokropp. Samtidigt konstrueras kvinnokroppen som avvikande och problematisk med hänvisning till den öppna och sexuella innebörd den givits i domstolarnas diskurser. Ett cirkulärt resonemang där olika föreställningar ger upphov till varandra: De egenskaper vilka kvinnokroppen tillskrivs motiveras i kvinnans olikhet och avvikelse, samtidigt som konstruktionen av hennes kropp som avvikande och problematisk motiveras i de särskilda egenskaper vilka kvinnokroppen tillskrivs. Det ena ger upphov till det andra och på så sätt framträder kvinnokroppens objektifiering, skuld, sexuella tillgänglighet och avvikelse som ett sakernas tillstånd, ett tillstånd som legitimeras genom sin fabricerade självklarhet.

Det finns en spänning mellan en formellt könlös och en diskursivt bekönad domstol, mellan rättssäkerhet och osäkerhet i materialet. Domstolen ses formellt som objektiv utan kön och kvinnor och män ses formellt som jämbördiga rättssubjekt. Samtidigt reducerar domstolarnas tal om kvinnor dem till kroppsliga objekt, och domstolarnas konstruktioner av kvinnokroppen gör att densamma kan förstås som en sexuell *invi* i sig. När det gäller just våldtäktsbrottet är motsättningen uppenbar; det är svårt att betraktas som förkroppsligad, sexuellt tillgänglig och skyldig, *och* våldtagen. Ändå framställs kvinnors och mäns olika villkor som lika, och aspekter som kön och kropp dras in i det fördolda. I ett bredare perspektiv, inom rätten och utanför, finns motsättningen kvar; är det möjligt att vara ett sexuellt objekt *och* ett politiskt handlande subjekt med rättigheter och möjligheter, på en och samma gång?

Om vi utgår från att det inte finns någon enda sann representation av kvinnokroppen, måste vi *dekonstruera och problematisera* ”*kvinnokroppen*” för att synliggöra begreppets komposition. Genom ett ifrågasättande av hur begreppet ”*kvinnokropp*” konstrueras i mitt material, har jag visat hur användandet av begreppet genom olika diskurser skapar olika (rättsliga) villkor för kvinnor och män. Bilden av kvinnor och män som jämlika medborgare och rättsliga subjekt med lika villkor och rättigheter framstår som en illusion.

3.2 Naken?

Kvinnokroppen knyts till adjektiv som ”tillgänglig”, ”öppen”, ”sexuell”, ”skyldig” och ”avvikande”. Detta symbolspråk är så starkt att kvinnor tvingas förhålla sig till en påtvingad kroppslighet som kringskar deras

valmöjligheter och handlingsutrymme. Kvinnokroppen görs till en annan kropp än den mänskliga, manliga kroppen och denna kroppsliga konstruktion får sedan legitimera kvinnors underordning. Vid våldtäkt förklaras övergreppet i kvinnors kroppslighet. Skuld och ansvar kopplas till den sexuella tillgänglighet som tillskrivs kvinnokroppen. Domstolarnas diskurser om kvinnokroppen bidrar till att marginalisera kvinnor och skapa en naturaliserad, självklar innebörd i begrepp som ”kvinna” och ”kvinnokropp”. Att kvinnors rättsliga och politiska villkor är kraftigt kringskurna osynliggörs då och undgår därmed kritik.

Kvinnokroppen måste dekonstrueras för att vi ska kunna börja hantera de begränsande innebörder som ofta får fylla begreppet. På så vis kan innebörden av kvinnokroppen öppnas upp och bli föremål för nya meningsskapande processer. Syftet med dekonstruktionen är inte att göra sig av med begreppet som sådant eller att bortom konstruktionerna av kvinnokroppen hitta en naken, sann kvinnokropp. Syftet är istället att synliggöra att ”kropp” i sig inte har några inneboende eller essentiella egenskaper, utan att det centrala är hur det fysiska begripliggörs i våra konstruktioner av verklighet. Talet om kvinnokroppen skapar föreställningar om densamma och dessa föreställningar verkar begränsande på kvinnors möjligheter och handlingsutrymmen. Min förhoppning är att denna uppsats kan bidra till att synliggöra, problematisera och avnaturalisera reducerande föreställningar om kvinnors kroppar, för att på så sätt kunna börja hantera de marginaliserande förväntningar som så ofta knyts till kvinnokroppen.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

En ny sexualbrottslagstiftning, proposition 2004/05:45

Kvinnofrid, SOU 1995:60

Kvinnofrid, proposition 1997/98:55

Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten), proposition 1983/84:105

Sexualbrotten Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor, SOU 2001:14

Litteratur

Andersson, Ulrika, (2004), *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox förlag, Lund

Bacchi, Carol, (2005), "Discourse, Discourse Everywhere: Subject "Agency" in Feminist Discourse Methodology", i *Nordic Journal of Women's Studies*, Vol. 13, No. 3, December 2005, Routledge

Berglund, Kerstin, (2007), *Straffrätt och kön*, Iustus förlag, Västerås

Bergström, Göran och Boréus, Kristina, (2005), *Textens mening och makt Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Danmark

Björk, Nina, (1996), *Under det rosa täcket Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*, Wahlström och Widstrand, Danmark

Burman, Monica, (2007), *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, Iustus förlag, Uppsala

Butler, Judith, (1992), "Contingent Foundations: Feminism and the Question of Postmodernism" i Butler, Judith och Scott, Joan W. (red.), *Feminist theorize the political*, Routledge, New York

Eduards, Maud, (2007), *Kroppspolitik Om Moder Svea och andra kvinnor*, Atlas, Finland

Hirdman, Yvonne, (2007), "Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", appendix i *Gösta och genusordningen*, Ordfront, Stockholm

Kielos, Katrine, (2008), *Våldtäkt och romantik En berättelse om kvinnlig sexualitet*, Modernista, Kina

Lehrberg, Bert, (2006), *Praktisk juridisk metod*, Institutet för Bank- och Affärsjuridik AB, Warsawa

MacKinnon, Catharine, (2005), *Women's lives, men's laws*, The Belknap Press of Harvard University Press, USA

MacKinnon, Catharine, (1989), *Toward a Feminist Theory of the State*, Harvard University Press, USA

Waylen, Georgina, (1996), *Gender in Third World politics*, Open University Press, Oxford

Wendt, Maria, (2002), *Rädslans politik Våld och sexualitet i den svenska demokratin*, Liber, Lund

Wendt, Maria och Åse, Cecilia, (2001) *Politikens paradoxer En introduktion till feministisk politisk teori*, Academia Adacta, Karlshamn

Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise, (2007), *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Polen

Rättsfallsförteckning

- B 6612-07 (Svea hovrätt)
B 793-07 (Södertälje tingsrätt)
- B 8939-07 (Svea hovrätt)
B 2187-07 (Södertälje tingsrätt)
- B 3130-07 (Svea hovrätt)
B 413-07 (Västmanlands tingsrätt)
- B 8668-07 (Svea hovrätt)
B 5210-07 (Uppsala tingsrätt)
- B 8974-07 (Svea hovrätt)
B 7175-07 (Solna tingsrätt)
- B 9004-07 (Svea hovrätt)
B 9809-07 (Södertörns tingsrätt)
- B 9005-07 (Svea hovrätt)
B 11867-07 (Södertörns tingsrätt)
- B 3306-07 (Svea hovrätt)
B 327-07 (Nacka tingsrätt)
- B 9364-07 (Svea hovrätt)
B 8766-07 (Solna tingsrätt)
- B 9028-07 (Svea hovrätt)
B 1407-07 (Nyköpings tingsrätt)
- B 3787-07 (Svea hovrätt)
B 32-07 (Mora tingsrätt)
- B 8818-07 (Svea hovrätt)
B 2307-06 (Stockholms tingsrätt)
- B 311-08 (Svea hovrätt)
B 9154-07 (Solna tingsrätt)
- B 4818-07 (Svea hovrätt)
B 3435-07 (Södertörns tingsrätt)
- B 79-08 (Svea hovrätt)
B 16442-07 (Stockholms tingsrätt)

B 536-08 (Svea hovrätt)
B 13593-07 (Södertörns tingsrätt)

B 1054-07 (Svea hovrätt)
B 5228 (Uppsala tingsrätt)

B 641-08 (Svea hovrätt)

B 1001-08 (Svea hovrätt)
B 2764-07 (Eskilstuna tingsrätt)

B1651-08 (Svea hovrätt)
B 3187-07 (Falun tingsrätt)

B 1199-08 (Svea hovrätt)
B 21448-07 (Stockholms tingsrätt)

B 989-08 (Svea hovrätt)
B 5009-07 (Uppsala tingsrätt)

B 1324-08 (Svea hovrätt)
B 12193-07 (Södertörns tingsrätt)

B 1526-08 (Svea hovrätt)
B 9864-07 (Attunda tingsrätt)

B 1416-08 (Svea hovrätt)
B 253-08 (Södertörns tingsrätt)

B 2354-08 (Svea hovrätt)
B 1046-08 (Stockholms tingsrätt)

B 2929-07 (Svea hovrätt)
B 2363-06 (Stockholms tingsrätt)